

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ ОДЕСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра психології та педагогіки

**ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МОЛОДІ ДО ПОДРУЖНІХ
СТОСУНКІВ**

кваліфікаційна робота

здобувачки вищої освіти другого рівня
освіти 2-го курсу
заочної форми навчання
інституту права та безпеки
за спеціальністю 053 «Психологія»
Гринишеної (Мельник)
Валерії Романівни

Науковий керівник

кандидат педагогічних наук

Ісаєнко Максим Миколайович

Рецензент

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

«_____» _____ 2026 р., протокол № _____

завідувач кафедри психології та педагогіки

кандидат психологічних наук, доцент

Бабчук Олена Григоріївна

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичний аналіз проблеми психологічної	
готовності молоді до подружніх стосунків	8
1.1. Теоретичні підходи до вивчення феномена	
готовності молоді до подружніх стосунків.....	8
1.2. Поняття, фактори та чинники психологічної	
готовності молоді до подружніх стосунків	15
1.3. Структурні компоненти психологічної	
готовності молоді людей до подружніх стосунків.....	24
Висновки до розділу 1.....	34
Розділ 2. Емпіричне дослідження особливостей	
психологічної готовності молоді до подружніх стосунків	37
2.1. Організація дослідження.....	37
2.2. Інтерпретація результатів дослідження	40
2.3. Психолого-педагогічні аспекти розвитку та формування	
психологічної готовності молоді до подружніх стосунків	
у закладі вищої освіти.....	52
Висновки до розділу 2.....	59
Висновки.....	61
Список використаних джерел.....	65

ВСТУП

Демографічні тенденції України, особливо після 2022 року, є невтішними: скорочення офіційних шлюбів на тлі зростання незареєстрованих подружніх стосунків, зростання кількості розлучень та сімей, які проживають окремо. Молоді люди дедалі частіше запитують себе: «А навіщо мені шлюб?», віддаючи перевагу кар'єрній орієнтації та вільним партнерським відносинам. Очікування молодого подружжя найчастіше виявляються невиправданими, а прийняті рішення про шлюб не підкріплені намірами нести відповідальність за сім'ю та сформовані навички співпраці з партнером. Сучасні економічні, соціальні та психологічні трансформації ведуть до знецінення подружніх стосунків, сім'ї як соціального інституту. За таких умов дослідження психологічної готовності молоді до подружніх стосунків стає дедалі більш актуальним, оскільки усвідомлена готовність до одруження – одна з умов сімейної стабільності.

В останні десятиліття зростає інтерес до проблем сімейного функціонування з боку різних галузей знання психології, соціології, етнографії, педагогіки. Це пояснюється тим, що традиційний інститут сім'ї переживає певну кризу, пов'язану зі зміною змісту подружніх стосунків. Тому суспільство має бути зацікавлене в міцній, духовно та морально здоровій сім'ї, а отже, - благополучній та стабільній.

Не зважаючи на значний інтерес дослідників до проблем підготовки молоді до подружніх стосунків, проблема усвідомлення молодими людьми сутності сім'ї, соціальних ролей шлюбних партнерів поки що залишається малодослідженою. Підтвердженням такої думки служить те, що на сьогодні у науковій психологічній літературі практично відсутні праці, у яких було б розкрито модель підготовки молоді до подружніх стосунків. Узагалі феномен готовності є досить складним для вивчення, насамперед, тому що має індивідуальний характер. Крім цього, на готовність молодої людини впливають безліч соціальних, психологічних чинників, які мають характер

припущення і емпірично не обґрунтовані. Це означає, що питання про психологічні чинники, які впливають на рівень готовності молоді до подружніх стосунків, залишається фактично відкритим.

Основою для розгляду означеної проблеми виступають дослідження, присвячені аналізу проблеми підготовки молоді до подружніх стосунків, зокрема про: особливості рольових очікувань майбутнього подружжя, особливості формування уявлень про майбутню сім'ю у старшокласників (Т. Демидова), формування готовності студентської молоді до створення сім'ї (А. Карасевич), психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу, теорія і практика дошлюбної підготовки молоді (В. Кравець), фактори, що впливають на розвиток психологічної готовності студентів до створення сім'ї (Т. Левицька); гендерні стереотипи старшокласників про соціальні ролі (Д. Логвінова); психологія та педагогіка сімейного спілкування (В. Семиченко, В. Заслуженюк); сімейні та дітородні орієнтири сучасної молоді (А. Склярчук); вплив батьківської сім'ї та батьківських уявлень на формування образу сім'ї (Л. Строкач, Т. Захарчук, Г. Філіпчева, К. Бердо). Молоду сім'ю, особливості її функціонування і розвитку, подружні взаємини досліджували М. Корольчук, Н. Максимова, Л. Михайлова, М. Мушкевич, Л. Орбан-Лембрик, С. Лембрик, В. Пілецький, О. Скромна, С. Сосніхіна, О. Фаринич, Т. Щербан, Р. Федоренко та інші.

Указані автори зазначають, що сучасна молодь характеризується зміною ставлення до традиційних ідеалів, моральних та матеріальних цінностей. Водночас науковці зауважують, що подружні стосунки можуть бути досить стійкими лише в тому випадку, якщо молоді люди психологічно готові до сімейного життя, тобто в них сформовано систему психологічних настанов та уявлень, які визначають їхнє емоційно позитивне ставлення до подружніх стосунків. Готовність до укладання шлюбу та збереження подружніх стосунків пов'язана з питанням особистісного розвитку та особистісної зрілості молодої людини. Подружні стосунки – це, насамперед, необхідна умова набуття людиною особистісної зрілості, водночас це діяльність, у якій

проявляється зрілість особистості. Благополуччя подружніх стосунків є одним із центральних критеріїв досягнення людиною особистісної зрілості. Адже, як свідчить практика, підготовка майбутніх партнерів до подружніх стосунків відсутня. Це завдання безсистемно виконує батьківська сім'я, яка власним прикладом демонструє дітям певні моделі подружніх стосунків.

Психологічна невідповідність молодих людей до подружніх стосунків, психологічні навантаження, а також складнощі, що виникають у вирішенні побутових проблем та інші негативні чинники часто стають причинами конфліктів у молодих сім'ях, сприяючи руйнуванню подружніх стосунків і призводячи до розпаду сімей. Цей процес багато в чому зумовлюються негативними чинниками зовнішнього середовища, що посилюються впливом на уявлення молоді про сімейні цінності, знеціненням традиційного сімейного способу життя, зниженням престижу сім'ї, небажанням мати та виховувати дітей, тенденцією до розлучень та відсутністю бажання зберегти сім'ю тощо. Тому вивчення психологічної готовності до подружніх стосунків є актуальним.

Мета дослідження: з'ясувати особливості психологічної готовності молоді до подружніх стосунків та окреслити можливі шляхи підвищення її рівня психолого-педагогічними засобами.

Об'єкт дослідження: суспільні відносини у сфері зміцнення інституту сім'ї.

Предмет дослідження: особливості психологічної готовності студентської до подружніх стосунків.

Гіпотеза дослідження – уявлення молоді про подружні стосунки здебільшого пов'язані з психологічними аспектами подружніх стосунків, ніж із соціально-побутовою її спрямованістю. Психологічна готовність молоді до подружніх стосунків пов'язана з індивідуальними цінностями особистості.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі *завдання*:

- вивчити теоретичні підходи до вивчення феномена психологічної готовності до подружніх стосунків;

- визначити поняття, фактори та чинники психологічної готовності молоді до подружніх стосунків;
- виділити структурні компоненти психологічної готовності молоді до подружніх стосунків;
- описати організацію експериментального дослідження психологічної готовності молоді до подружніх стосунків;
- інтерпретувати результати експериментального дослідження психологічної готовності молоді до подружніх стосунків;
- проаналізувати психолого-педагогічні аспекти розвитку та формування психологічної готовності молоді до подружніх стосунків у закладі вищої освіти.

Емпірична база. Дослідження проводилося у жовтня – грудні 2025 року. У дослідженні взяли участь 50 молодих людей. Вибірка дослідження складалася з 25 чоловіків та 25 жінок віком 20–25 років. Середній вік чоловіків 22,4. Середній вік жінок 24,6.

Методи та методики дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури з теми дослідження; метод кількісно-якісного оброблення здобутих даних; анкетування; методика «Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя», опитувальники «Рольові очікування та домагання у шлюбі», «Вимірювання настанов у сімейній парі». Здобуті дані оброблялися за допомогою методів математичної статистики.

Наукова новизна дослідження полягає в теоретичному аналізі проблеми психологічної готовності молоді до подружніх стосунків, емпіричному дослідженні особливостей психологічної готовності молоді до подружніх стосунків, а також визначення шляхів підготовки студентської молоді до подружніх стосунків.

Теоретичне значення дослідження полягає в розширенні та поглибленні уявлень про психологічні засоби підготовки молоді до подружніх стосунків.

Практичне значення роботи полягає у розробленні практичних рекомендацій для підготовки молоді до подружніх стосунків під час навчання в закладах вищої освіти.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, які об'єднують шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МОЛОДІ ДО ПОДРУЖНІХ СТОСУНКІВ

1.1. Теоретичні підходи до вивчення феномена готовності до подружніх стосунків

Як свідчить практика, створення та функціонування гармонійних подружніх стосунків залишається однією з найактуальніших проблем нашого суспільства. Підґрунтями для її виникнення та існування є низький рівень готовності молоді до подружніх стосунків, зокрема до ефективних моделей сімейної поведінки. Осмислення цієї проблеми спонукає дослідників звертати увагу на складне питання, щодо усвідомлення молодими людьми сутності сім'ї, психологічних закономірностей її функціонування та обов'язків у подружніх стосунках [10; 26; 49].

За свідченням дослідників потрібно говорити про недостатню готовність молоді до виконання подружніх обов'язків, наслідком якої є малодітність, сімейні конфлікти і розлучення. Хоча дослідники, зокрема В. Кравець, вже тривалий період звертають увагу на те, що підготовка молодої людини до одруження та сімейного життя є не менш важливою, ніж підготовка до праці.

У статті 15 Сімейного кодексу України [52] чітко зазначено, що сімейні обов'язки є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути перекладені на іншу особу. А стаття 55 акцентує увагу на тому, що обов'язком подружжя є турбота про сім'ю. При цьому дружина і чоловік зобов'язані піклуватися про побудову подружніх стосунків та сімейних взаємин з іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби і взаємодопомоги, а також дбати про матеріальне забезпечення сім'ї [52]. Змістовне наповнення статей кодексу вказує на те, що для задоволення потреб та очікувань своїх

членів сім'я покликана виконувати низку важливих функцій, які визначають моделі подружніх стосунків.

Варто підкреслити, що від реалізації цих функцій залежить рівень задоволення шлюбом та проблемного функціонування сім'ї як соціального інституту. Систематизація чинників задоволення подружніми стосунками дозволила [25] виокремити чотири групи таких чинників, зокрема: соціально-демографічні та економічні характеристики сім'ї; характеристики поза сімейної сфери життєдіяльності подружжя; настанови і поведінка подружжя в основних сферах життєдіяльності; характеристика подружніх стосунків – емоційно-моральні цінності. За результатами дослідження проблеми формування психологічного клімату сім'ї з'ясовано, що образ щасливих подружніх стосунків у чоловіків формується, насамперед, на підґрунті психологічних та сексуальних компонентів шлюбного життя, а в жінок – основною є побутова, рекреативна, сексуальна і психологічна підструктура подружніх стосунків.

Деякий інший підхід пропонують автори навчального посібника з психології подружніх стосунків [44], які поділяють чинники задоволення шлюбом на дві групи: чинники, що виникли до створення шлюбу – риси особистості (особливості характеру, ціннісні орієнтації, самоствавлення), ідеал шлюбного партнера і шлюбу, мотиви вступу до шлюбу); чинники, що з'явилися протягом сімейного життя (емоційні та психофізіологічні взаємини подружжя, їхні рольові очікування і домагання, схожість поглядів на базові сімейні цінності). Дослідники [2; 27; 29] виділяють певні групи сімей з різними видами проблем, зокрема:

- сім'ї, що перебувають на межі виживання і не здатні забезпечити мінімум життєво важливих потреб (відсутність житла та належних побутових умов, матеріальні та фінансові труднощі);

- сім'ї, члени яких мають серйозні порушення здоров'я, що впливає на її життєдіяльність та забезпечення взаємних потреб (фізичні чи психічні вади; алкоголізм, ігроманія, наркоманія тощо);

– сім'ї, які мають слабкі емоційні зв'язки, а подружжя – низький ступінь задоволеності подружніх стосунками (низький рівень міжособистісної сумісності, кризи емоційної байдужості тощо).

Загальними характерними ознаками проблемних подружніх стосунків є те, що в них бракує емоційної близькості; сімейні ролі виконуються ригідно; переважають патологізуючі сімейні ролі; індивідуальна ідентичність є менш значущою, аніж сімейна; потреби сім'ї значно переважають над індивідуальними потребами; спілкування членів сім'ї знаходиться на низькому рівні; межі «Я» членів сім'ї є розмитими; сімейні «міфи» не відповідають реальності; гумор, оптимізм і турбота одне про одного виявляються рідко; існує неприхована неприязнь між членами сім'ї; постійно виникають сімейні конфлікти; наявний негативний морально-психологічний клімат тощо. Ролеві конфлікти між подружжям часто призводять до психологічного травмування дітей та розриву подружніх стосунків [47; 57]. Унаслідок цього з'являються сім'ї, які прийнято називати дисфункціональними [17].

Молодість – складний час онтогенезу, коли людина перебуває у пошуку самоідентичності, покликання, соціального статусу та супутника життя. Соціальне життя сучасної епохи характеризується інтенсивним спілкуванням, що покладає унікальні очікування на поведінку. Робота, релігія, політика, культура, сім'я – це може сприяти розвитку молоді людини. Тому виникають проблеми вибору, навігації та прагнення випробувати все на собі.

Як вітчизняна, і зарубіжна література розглядає психологічну схильність до подружніх стосунків, приділяючи особливу увагу визначенню того, чи стає сім'я місцем випробування своїх можливостей.

Незважаючи на високу стабільність шлюбів, задоволеність подружніми стосунками не завжди висока (у випадку традиційних сімей, де подружжя зовсім незадоволене стосунками, це скоріше стабільний шлюб, а в сучасній сім'ї така незадоволеність може закінчитися розпадом незалежно від наявності дітей у шлюбі) [43].

Як потенційні фактори було визначено декілька конкретних сфер готовності до подружніх стосунків, включаючи фізичну, соціальну, етичну, економічну, сексуальну та психологічну готовність. В основі цього дослідження лежить психологічна готовність, яка має вирішальне значення для здорового шлюбу. Кравець В.П. педагогічно доцільно підкреслює актуальність підготовки молодих людей до подружніх стосунків до одруження [26].

Сосніхіна С. Є. вважає, що кінцева мета полягає в досягненні щасливого шлюбу, гармонійної сімейної динаміки та адекватного виховання дітей, але завдання тих, хто йде цим шляхом, полягає в тому, що їм варто навчитися оцінювати результати підготовки, оскільки вони відсунуті в часі [56].

Д. Узнадзе вважає, що готовність є важливим показником становлення. Він пояснює, що настанова – це усвідомлення та передбачення намірів суб'єкта сприймати майбутні події та діяти певним чином. На думку автора, готовність – це загальне ментальне поняття, що включає знання й уміння людини при виконанні певного виду діяльності, у якому знання й уміння людини інтегровані і пов'язані з виконанням цієї діяльності [72]. Крім того, психологічна готовність – це стійка риса особистості, яка, на думку вчених, може сприяти психологічному розвитку. М.І. Дьяченко, Л.А. Кандибович вважають, що психологічна готовність – це сукупність знань, умінь, навичок та настрою на конкретні дії [див. 48].

Дефініція «готовність» широко розглядається в психологічній літературі, однак учені дещо по-різному тлумачать це поняття. Так у Великому психологічному словнику готовність до дії (з англ. *readiness to action*) визначається як стан мобілізації всіх психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективне виконання певних дій [46]. У словнику психологічних понять готовність розглядається як стан мобілізації психофізіологічних систем перед майбутньою діяльністю [4]. На жаль, у педагогічних словниках та енциклопедіях цьому поняттю не приділено належної уваги, лише в довідково-інформаційній літературі з теорії, історії та

практики української педагогічної і психологічної науки зазначається, що готовність – це стан мобілізації психологічних і психофізіологічних систем людини, які забезпечують виконання певної діяльності [15]

Сприйняття готовності до шлюбу як процесу, що сприяє або гальмує особистісний розвиток, висувалося Орбан-Лембрик Л.Е., Лембрик С.П., Пілецький В. [40; 43]. Деякі науковці фокусують увагу на конкретних сімейних проблемах, таких як невирішені питання шлюбу або складні питання, пов'язані з вихованням дітей [8; 45; 47]). Інші – концентрують увагу на психологічних факторах готовності до подружніх стосунків [1; 22; 66]. Готовність до подружніх стосунків, як вказав Сидоренко А.В. [51], включає широкий спектр факторів:

- розвиток певного морального комплексу – здатності людини прийняти нову систему відповідальності у подружніх стосунках;
- готовність до встановлення зв'язків з іншими людьми та участі в міжособистісному спілкуванні та співробітництві;
- можливість надати підтримку коханій людині;
- наявність якостей, що дозволяють проникнути у внутрішній світ людини, - комплексу емпатії;
- висока естетична культура почуттів та особистої поведінки;
- здатність конструктивно вирішувати конфлікти, самостійно керувати своїм розумом та емоціями, використовувати свою інтуїцію, а також здатність до міркування для досягнення оптимальних результатів.

Г. Олпорт розглядає готовність до подружніх стосунків із позиції формування зрілої особистості, серед основних якостей якої виділяє такі:

- здатність до теплих, сердечних взаємин, дружньої інтимності і співчуття;
- емоційна стійкість та самоприйняття (здатність керувати власними емоціями таким чином, щоб це не зашкодило іншим);

- реалістичність сприйняття, досвіду та домагань (що виявляється зокрема в тому, щоб бачити речі такими, якими вони є, а не такими якими ми хотіли б їх бачити);

- самооб'єктивність (чітке уявлення про свої сильні та слабкі сторони);

- наявність справи, яку важливо робити для людини.

Ці риси особистості прямо стосуються успішності подружніх стосунків у всіх їх аспектах, а також вибору партнера для подружніх стосунків. Таким чином, зріла особистість має здатність реалістично сприймати себе та інших, адекватно обирати супутника життя відповідно до своїх особливостей і життєвих планів, побудови успішних подружніх стосунків і вирішення проблем на різних стадіях життя сім'ї [69].

Готовність молоді до подружніх стосунків визначається сукупністю соціально-психологічних настанов і переконань, які визначають їхню емоційно-психологічну реакцію на ідею шлюбу. А.А. Даник вважає, що готовність до шлюбу – це система соціально-психологічних настанов особистості, що визначає емоційно-психологічне ставлення до способу життя, цінностей подружніх стосунків [7].

Готовність до подружніх стосунків передбачає прийняття відповідальності за себе та свої дії. Філософія стверджує, що відповідальність – це не просто питання реагування на інших або піклування про себе, особливо щодо соціальної відповідальності. Почуття відповідальності в людини зростає, коли вона усвідомлює, що хтось потребує її допомоги. Сім'я – це те місце, де дійсно важливо мати можливість звернутися до коханої людини за допомогою, особливо коли вона її потребує. Д.Є Крапова зазначила, що готовність до подружніх стосунків – це форма соціально-психологічного виховання, яка передбачає розвиток людиною сімейних зв'язків, прийняття сімейних цінностей, визначення власних знань та умінь у сфері подружніх стосунків, раціоналізацію домашніх справ, виховання почуття важливості подружніх стосунків [19].

Головним аспектом моральної підготовки до подружніх стосунків, як наголошують науковці, є усвідомлення тієї ролі, яку партнери зазвичай беруть на себе в шлюбі, і навіть своїх домагань і зразків для наслідування. При визначенні якостей і ролей, які партнер повинен грати в сім'ї, уявлення про очікування включають те, що це таке і якими вони можуть бути. Особиста готовність кожного з подружжя виконувати ту чи іншу роль та діяльність, пов'язану з цією роллю у подружніх стосунках, називають рольовими прагненнями. Ступінь, у якому можуть бути синхронізовані уявлення про те, як діяти в сім'ї, є вирішальним фактором у забезпеченні здатності пари адаптуватись до подружнього життя [24].

Готовність людини до подружніх стосунків починається з: усвідомлення людиною соціальної цінності своїх дій; здатності зробити вибір щодо того, що вони хочуть робити зі своїм життям; здатність людини прийняти на себе таких обов'язків, як відповідальність за сім'ю та дітей; самовизначення; уміння розставляти пріоритети в діяльності та завданнях; добровільне прийняття неминучих турбот у сімейному житті та обмеження особистої свободи [51].

Готовність до подружніх стосунків повинна включати навички взаємодії з іншими людьми, збереження подружньої вірності партнеру, балансування моральних і фізіологічних якостей пари, спільне охоче прийняття та уникнення складних ситуацій.

Підсумовуючи, можна дати таке визначення готовності до подружніх стосунків – це сукупність психологічних характеристик, які визначають імовірність успішних подружніх відносин у довгостроковому періоді і є результатом складного соціально-психологічного процесу, зміст якого полягає в моральній та духовній зрілості особистості, у виборі партнера не тільки для інтимної, а й душевної та психологічної близькості.

На розвиток психологічної готовності до подружніх відносин впливає мікро- та макросередовище, таке як сім'я та найближче оточення молодих людей, суспільство, медіа та заклади освіти. Тому доцільно більш докладно розглянути чинники сучасного світу, що впливають на розвиток особистих

звичок молоді, таких як емоції, знання та мотиваційна сфера щодо подружніх стосунків.

1.2. Поняття, фактори та чинники психологічної готовності молоді до подружніх стосунків

Науковці відзначають важливу роль біологічних та соціальних чинників у формуванні особистості сучасної людини. При цьому вони акцентують увагу на тому, що біологічні чинники визначають психофізіологічний рівень усвідомлення, готовності людини до виконання сімейної ролі, водночас, як соціальні – регламентують реалізацію цієї готовності.

За свідченням дослідників сімейно-шлюбних питань [6; 29; 30; 31; 51; 54], серед причин більшості сімейних проблем та конфліктів є низький рівень психологічної готовності молоді до подружніх стосунків. При цьому фахівці зазначають, що психологічна готовність особи до створення сім'ї відображає не тільки активно-дійовий стан людини, її установку на створення сім'ї, а також знання основ подружніх стосунків. У зв'язку із цим виникає потреба звернути увагу на таке поняття, як «уявлення молоді про подружні стосунки».

За тлумаченням, поданим у словниках української мови [38], поняття «уявлення» – це розуміння, знання чогось, що базується на життєвому досвіді.

Уявлення про майбутнього шлюбного партнера – це суб'єктивний ідеал, що відображає психофізичні, психофізіологічні, психологічні, соціально-психологічні й духовні особливості та риси передбачуваного шлюбного партнера, що формуються за допомогою інтеріоризації та виявлення ознак, структурних характеристик та відносин, знайомих суб'єкту шлюбу [19]. У наукових дослідженнях проблем сім'ї визначається, що значний вплив на формування подружніх стосунків мають психологічні особливості вибору шлюбного партнера. Сім'я повинна включати динаміку, яка передбачає можливість розвитку подружніх стосунків, не втрачаючи своєї особистісної

ідентичності і не нав'язуючи її іншим, а також маючи можливість підтримувати подружні стосунки.

Ми створюємо уявні образи людини і подумки зображуємо їх як образ «супутника», який «відображає фізичні, духовні, психологічні особливості людини, якої він стосується», при цьому не враховується сумісність у шлюбі. Розбіжності в стосунках та розлучення часто викликані розчаруванням у партнері. Молоді люди позбавлені знань та розуміння свого потенційного партнера аж до одруження, що свідчить про відсутність практичного досвіду спілкування одне з одним.

Однією з найбільш розроблених теорій вибору шлюбного партнера є концепція Б. Мурстейна «стимул – цінність – роль» [67]. Ця концепція включає в себе три етапи відбору, а це означає, що пари, які успішно пройшли ці етапи, можуть утворити успішні подружні стосунки. Стимулювання – це початковий етап, на якому людина отримує знання про зовнішність людини, соціальне становище та здатність інтегруватися в суспільство. Цей етап спричиняє оцінювання рис, які приваблюють іншу людину. Додатковим міркуванням є міра індивідуальних характеристик, зокрема ступінь, у якому людина може істотно вплинути на інтереси партнера. Якщо перша зустріч виглядає позитивною, пара переходить до другої фази. Другий етап – «ціннісний», на якому партнери обговорюють свої особисті цінності, погляди на життя, виховання дітей, ролі чоловіка та жінки та те, як їм слід будувати свої подружні стосунки. У разі розбіжності поглядів пара розлучається. Зміцнення другого етапу вимагає узгодження точок зору партнерів. На цьому етапі, який має вирішальне значення для стосунків, очевидна важливість відкритого та чесного спілкування між партнерами. На третьому – «рольовому» - етапі партнери оцінюють свою рольову поведінку одне з одним, щоб переконатися в сумісності, що є випробуванням на практиці.

Існує теорія комплементарних потреб Р. Ф. Вінча [73], вона є соціально-психологічною теорією шлюбного вибору. Теорія передбачає, що люди схильні вибирати подружжя на основі психологічних характеристик, які

протилежні та доповнюють їхні власні. Відповідно до цієї теорії, людина, яка інтровертна і схильна покладатися на інших, із більшою ймовірністю шукатиме сильного та надійного партнера. Дослідник стверджує, що, обираючи партнера, людина шукає того, хто зможе повною мірою задовольнити її потреби. Р. Сентерс розробив інструментальну теорію вибору партнера, у якій він надає великого значення задоволенню потреб, але й стверджує, деякі потреби важливіші, ніж інші. Наприклад, жінки схильні цінувати чоловіче домінування, тоді як чоловіки не знаходять жіноче домінування привабливим [68].

Доречно зазначити, що на думку В. Кравець [26], готовність людини до подружніх стосунків полягає в розумінні нею суспільного значення своїх дій, певних обов'язків між подружжям, відповідальності за сім'ю та дітей, добровільне прийняття непередбачених у сімейному житті турбот і обмежень в особистісній свободі.

Принципово важливою є думка про те, що свідомість людини підпорядковується впливу певних чинників культурного, соціального, психологічного характеру. Так дослідник Руденок А. [47] вважає, що першочергове значення мають соціально-культурні норми та традиції суспільства, ціннісні орієнтації як батьківської сім'ї, так і самого індивіда, взаємини батьків як подружжя, найближчого оточення, релігійні уявлення, вірування, наявність ідеалів, зразки наслідування, медіа, позасімейні соціальні інститути, біологічні, психологічні та соціально-демографічні характеристики самого індивіда. Готовність молоді людини жити самотійно, створювати благополучну сім'ю суттєво залежить від батьків. При цьому зазначається, що в батьківській сім'ї діти набувають навички спілкування з близькими людьми, з людьми різного віку, різних професій [21; 51; 61].

Сімейне спілкування проходить в умовах особливого емоційно-психологічного клімату, підґрунтям якого є почуття батьківської любові і турботи і взаємні почуття дітей. Принципово важливою є думка автора щодо того, що виховання сім'янина – це процес виховання в особистості таких рис:

акуратність, увічливість, почуття обов'язку перед сім'єю, жіночість чи мужність, доброта, працелюбність, чесність, почуття жіночої чи чоловічої гідності, серйозне ставлення до вибору шлюбного партнера, уміння регулювати міжособистісні стосунки в сім'ї тощо. Соціальна обумовленість демонструє, як на рівень усвідомлення молоддю соціальних ролей шлюбних партнерів впливає вся система стосунків, в котрі вони включені з моменту свого народження. Сюди слід віднести стосунки як із найближчим оточенням – своїми батьками, так і з іншими людьми, а також і сам вплив різних соціальних інститутів (школи, університету, медіа) [42].

Сучасний світ характеризується зміною динаміки подружніх стосунків, відбувається зрушення в механізмах, які контролюють ці відносини, регулюють функції та мотивують шлюб. Подружні стосунки є наріжним каменем сім'ї, оскільки вони є основою вираження соціального, духовного, матеріального та природного світів людини.

Подружні стосунки є найважливішим елементом, що впливає розвиток та функціонування сім'ї, вони передбачають виконання сім'єю своїх основних функцій. У подружніх стосунках дедалі більше цінується особисте, інтимне спілкування з упором на любов, повагу, увагу, турботу та відданість своїй особистості. Науковці вважають, що дитинство є фундаментом моделі ідеальної майбутньої сім'ї, заснованої на моделі дитинства. Сімейно орієнтована поведінка спонукає дитину визначати собі найбільш прийнятні варіанти поведінки [45]. Вона створює свою власну особистість, манери та інші моделі поведінки, які також присутні в сім'ї та позначаються на відносинах усередині його власної родини. Ідеї, пов'язані із цим, мають вирішальне значення для визначення якостей ідеального партнера. Образ потенційного подружжя може бути суб'єктивним і залежати від різних факторів, таких як психіка, фізіологія, культура, соціалізація та релігія.

Глазунов С.В. наголошує на важливості розуміння мотивів рішення одружитися: зовнішність, почуття обов'язку, інтимне щастя, жалість, вдячність тощо [5].

Дослідження останніх років показують, що мотивами одруження серед дівчат є вагітність, бажання переїхати від батьків, кохання, матеріальна вигода, страх самотності, прагнення досягти дорослого життя. Чоловіки також зазначають, що вагітність є однією з основних причин, через які вони одружуються, і після цього виділяють такі причини, як бажання жити самостійно, любити, займатися сексом. Це пов'язано з тим, що у XXI столітті дедалі більше молоді вступають у вільні відносини [56].

На думку дослідників, поєднання духовної близькості та любові є запорукою досягнення найбільшої кількості щасливих подружніх стосунків [5]. Оптимальні зв'язки можуть бути сформовані через спільні інтереси, почуття, думки та/або поведінку, що сприяють гармонійним подружнім стосункам.

Цими чинниками здебільшого визначаються особливості сучасної сім'ї. Перед весіллям люди вони пізнають характер одне одного, перш ніж одружитися. Сучасне розуміння взаємин майбутнього подружжя та його особистостей найчастіше характеризується складними й заплутаними взаєминами, відзначеними невідповідністю образу людини, з якою вони одружуються, та переваг партнера зі спілкування. В уявленнях юнаків і дівчат про подружні стосунки існує парадокс, який характеризується значною невідповідністю якостей ідеального партнера і передбачуваного партнера в повсякденному спілкуванні, серед яких цей партнер зазвичай і вибирається. Сучасні дослідження показують, що майже половина студентів чоловічої та жіночої статі вважають свою другу половинку недосконалою [55; 56; 59]. Здебільшого чоловіки шукають жінок на підставі зовнішніх даних, позитивних якостей характеру, інтелекту, комунікабельності, почуття гумору, особистісного духовного та культурного розвитку. Коли йдеться про дівчат, найважливішими якостями є: зовнішність, почуття гумору, комунікабельність, інтелектуальні здібності [23].

Уявлення про подружні стосунки має бути чітким ще в дошлюбний період, як наголошує Кравець В.П. [26]. Вона виділяє такі чинники

психологічної готовності як: сформованість ідеалу сучасної сім'ї, уявлення про те, навіщо одружуються, чого чекають від сім'ї, які подружні стосунки хочуть побудувати, які обов'язки на них накладає шлюб, батьківство.

Змінюється структура сімейних ролей та сутність подружніх стосунків. У сучасному суспільстві тепер можна самотійно керувати своїм життям, навіть якщо вам потрібно його змінити, а спокуса витратити все своє життя на керування однією сім'єю стала проблемою. Ці події не свідчать про кризу, а радше демонструють формування нових сімейних зв'язків, сприятливих для індивідуального саморозуміння. Це призводить до нових уявлень про чоловіка як про високорозвиненого, зрілого і самодостатнього з духовної точки зору партнера і успішного, що прагне до самовдосконалення з психологічної точки зору. Сучасні чоловіки та жінки активно шукають бажаного партнера, з яким можна було б поділити простір. Також важливий ступінь самосвідомості та самоповаги людини з погляду особистої привабливості.

Друга фаза означає досягнення згоди у світогляді, цінностях та інтересах: ми віддаємо перевагу тим, чий інтереси схожі з нашими.

Третій етап передбачає досягнення задовільного рівня розуміння ролей, оскільки навіть в обстановці залицяння людина підтримуватиме відносини з іншою, яка відповідним чином виконує свої ролі. Отже, серед критеріїв вибору подружжя багато вітчизняних та зарубіжних дослідників виділяють думки людини про те, як вести повноцінне сімейне життя. Перш ніж створити сім'ю, партнери повинні мати всебічні та достовірні знання про звички, наміри, цінності, відносини, статус, професію, родичів, здоров'я, фінансовий стан, особисті характеристики один одного та багато іншого, що слід ураховувати під час створення сім'ї.

При цьому при створенні сім'ї перед молоддю виникає низка зобов'язань, таких як:

- природно-культурні: вони передбачають певне досягнення рівня фізичного та сексуального розвитку, готовність до репродуктивної функції;

- соціально-культурні: людина, опановуючи певними знаннями, уміннями й навичками, формує систему сімейних цінностей.

Слід наголосити на важливості підготовки молодих людей до подружніх стосунків, де найбільш ризикованим аспектом є вплив культурних та традиційних переконань при виборі партнера без розуміння його мотивів.

Готовність до подружніх стосунків істотно залежить від багатьох чинників:

- навички спілкування, володіння саморегуляцією та психотехнікою спілкування;
- добродушність, відходливість у сварці;
- психологічна підтримка;
- терпимість до наявних недоліків іншого;
- бажання та вміння подолання конфліктних ситуацій;
- бажання, готовність до можливої появи дітей, необхідності спільної турботи про їхній розвиток, навчання, виховання;
- уміння прощати;
- соціальна активність, уміння членів сім'ї не замикатися на вузькому колі виключно сімейних справ.

Психологічна зрілість вимагає не надмірного егоїзму та агресивності, а навпаки – характеристик свободи визнання власних помилок та граничного прагнення постійного вдосконалення подружніх стосунків. Наша оцінка готовності до шлюбу ґрунтується на психологічних показниках, таких як прийняття нового набору обов'язків по відношенню до подружжя, дітей та членів сім'ї, наголошення на важливості інших членів сім'ї, визнання рівного звернення в спорідненості та пропаганда співпраці [15].

Якість соціалізації, здатність пристосовуватися до звичок та особливостей характеру іншої людини, розуміння її психічних станів, мотивація одруження та ставлення до вимог і обов'язків сімейного життя, соціальна взаємодія між людьми. [53]

Часто чоловіки і жінки забувають, що у подружніх стосунках потрібно не лише «отримувати», а й «віддавати» [25]. Розуміння, взаємна турбота та довіра, підтримка та розуміння є ключовими факторами почуття задоволення та психологічного комфорту в сім'ї, а також допомагають підтримувати стосунки. Подружні ролі виявляються в тому, як вони виражаються через характер подружньої взаємодії. Недостатнє відображення очікувань та прагнень під час рольових дискусій може спричинити труднощі в розумінні причин конфлікту. Науковці підкреслюють важливість розуміння функцій сім'ї для розуміння мети та значення сім'ї в існуванні людини та її сприйняття подружніх цінностей. Щоб партнери досягли успіху у своїх стосунках, вони повинні подумати про те, хто має взяти на себе відповідальність за конкретні аспекти подружнього життя. Сумісність сімейних ролей за участю партнерів впливає на сумісність сімейних ролей серед сімейних цінностей та уявлень про сімейні ролі щодо функцій чоловіка та дружини в сім'ї. [17]

Строкач Л.М., Захарчук Т.П. виділяють чотири найважливіші чинники, пов'язані з рольовими відносинами, які необхідні для створення успішних стосунків [58].

1. Цілісна система має створювати сукупність ролей. Якщо ж вимоги суперечливі, виникають проблеми їх виконання. Також проблеми виникають у разі протиріччя різних ролей, які виконує та сама людина (наприклад, дві ролі жінки – мати і працівник).

2. Ті ролі, які виконує індивід, повинні забезпечувати задоволення його потреб у сім'ї. Потреби полягають у повазі, визнанні, симпатії.

3. Усі ролі, які виконує індивід, мають відповідати його можливостям. Якщо вимоги будуть завищені, то наслідком може бути тривога, психічна напруга.

4. Сімейні ролі, які виконує індивід, повинні забезпечувати задоволення не лише своїх потреб, а й інших членів сім'ї.

Якщо партнери здатні реагувати на дії один одного та усвідомлювати наслідки, то вирішення конфліктів та міжособистісне спілкування

полегшуються. За дослідженням Столярчук О.А. шлюби, зазвичай, передбачають емоційні зв'язки, такі як співчуття, прихильність, почуття відповідальності тощо [57].

Науковці [7] виділяють такі аспекти готовності до шлюбу:

- 1) прийняття нової системи обов'язків, ролі;
- 2) уміння комунікувати та співпрацювати з партнером;
- 3) уміння жертвувати своїми бажаннями;
- 4) розвинена емпатія;
- 5) розвинуті естетичні культурні якості особистості;
- 6) уміння вирішувати конфлікти;
- 7) високий рівень саморегуляції.

Кізь О.Б. стверджує, що найважливішим аспектом готовності до подружніх стосунків є здатність вирішувати розбіжності між партнерами, оскільки це може зміцнити зв'язок усередині пари [22]. Шлюб і підготовка нині викликають серйозне занепокоєння, ураховуючи численні технологічні досягнення, які є в сучасному суспільстві що робить підготовку до подружніх стосунків пріоритетом.

Поняття «готовність» широко вивчалось багатьма вченими, і навіть пов'язані з різними психологічними характеристиками людини. Підготовка, як було з'ясовано, - це певна настанова людини, спрямована на досягнення будь-якої мети в ході будь-якої діяльності [6]. Згідно з такою теорією, внутрішній настрій може змінити поведінку, активність та увагу людини. По суті, готовність до подружніх стосунків сприймається як стимул установалення сімейних зв'язків, спільних інтересів, об'єднання повсякденні. Водночас існує велика кількість теорій, які стверджують, що готовність людини до сімейних відносин є результатом виховання, психологічної підготовки та психологічної мобілізації.

1.3. Структурні компоненти психологічної готовності молоді людей до подружніх стосунків

Сучасне суспільство приділяє велику увагу розвитку психологічної готовності молодих людей до подружніх стосунків, а також наголошує на таких аспектах, як правильне розуміння ролі шлюбу та сім'ї, що тісно пов'язане з формуванням певних мотивів іта стосунків. Таким чином, готовність до подружніх стосунків переплітається з кількома компонентами, серед яких психологічний та соціальний добробут, комунікативні навички та емпатія відіграють вирішальну роль.

Основними інструментами оцінки дій людей є когнітивні, мотиваційні, емоційні та операційні методи [65]:

- структура та стан психіки, які передують діям;
- настанова як набір знань і вмінь під час реалізації мети;
- сукупність зовнішніх і внутрішніх умов для реалізації мети;
- стійкі внутрішні особливості особистості.

Подружні стосунки призводять до реалізації внутрішньої структури відносин та властивостей особистості, а також реалізації її потреб, розвитку наявних якостей особистості та формування нових. Тому є й конкретні компоненти готовності до шлюбу, які також по-різному розглядаються різними вченими.

Психологічна готовність до подружніх стосунків є найважливішою ознакою, що поєднує в собі психологічні мотиви, знання, здібності, навички та риси особистості, що гарантують існування шлюбів і виражаються в таких компонентах [51]:

- мотиваційні (прагнення до досягнень, інтерес до діяльності, рішучість досягти успіху, прагнення виявити свої найкращі якості);
- когнітивні (розуміння обов'язків і завдань, оцінка їхньої значущості, знання засобів досягнення мети, подання можливих змін ситуації, рефлексія, уміння планувати, приймати рішення, своєчасно приймати рішення);

- емоційні (сильне почуття відповідальності, віра в успіх та натхнення);
- поведінкові – особливості поведінки особистості конфліктних ситуаціях.

Мотиваційний компонент означає здатність знаходити дружні якості та вирішувати конфлікти всередині подружжя, здатність визначати наслідки своєї поведінки.

Когнітивний компонент дозволяє особистості набувати юридичних, психологічних і психосексуальних знань на сучасному рівні, мати глибоку оцінку самопізнання, усвідомлювати обов'язки подружніх стосунків, усвідомлювати якості розвитку здорових подружніх стосунків і їх зміцнення.

Емоційний компонент складається з усвідомлення моральних зв'язків, глибокого розуміння ролі людини в суспільстві, усвідомлення своєї відповідальності перед самим собою, позитивного ставлення до себе та інших.

Поведінковий компонент означає рівень майстерності, якого має досягти людина від ідеально побудованих уявних зв'язків до їхнього фактичного виконання, уміння будувати реальні гармонійні стосунки.

Компоненти цієї взаємодії наголошують на психологічній готовності до подружніх стосунків.

Отже, ми визначаємо такі компоненти готовності до подружніх стосунків: когнітивний, емоційний, поведінковий, операційний та мотиваційний. Зміст компонентів та його показники відображені у таблиці 1.

Розглянемо докладніше кожен із компонентів психологічної готовності до подружніх стосунків.

Операційний компонент. Одним із показників психологічної готовності до подружніх стосунків є здатність до взаємодії. Уміння спілкуватися та взаємодіяти багато в чому визначають успіх міжособистісних взаємин.

У взаємодії реалізується ставлення людини до іншої людини як до суб'єкта, який має свій власний світ. Взаємодія подружжя сповнена різними сторонами прояву своєї особистості та особистості партнера. Змістовна сторона подружніх стосунків має кілька складових, які допомагають

визначити, до яких аспектів взаємодії потрібно бути готовим для благополучних стосунків у шлюбі.

Табл. 1.1. Структура психологічної готовності до подружніх стосунків

№	Компоненти	Зміст	Показники
1	Когнітивний	Система знань про призначення шлюбу, його роль у людському суспільстві та в житті кожної окремої особистості, про особливості	Рольові очікування та прагнення у шлюбі. Розкриваються ціннісно-сміслові особливості особистості в уявленнях про подружні стосунки, уявлення про систему обов'язків щодо майбутнього партнера та виконання сімейних функцій, про особливості власної особистості, про можливі відносини з партнером у розподілі функцій у сім'ї та узгодження рольових очікувань і прагнень у шлюбі
2	Мотиваційний	Відповідні мотиви, що виявляються у виборі шлюбного партнера. Мотиви вибору	шлюбного партнера. Цей показник дозволяє визначити провідні мотиви у виборі шлюбного партнера як життєвої цінності та стимулу поведінки
3	Операційний	Система практичних умінь та дій, пов'язаних зі спілкуванням та взаємодією з урахуванням гендерних відмінностей	Рівень перцептивно-інтерактивної компетентності. Виявляється вміння молододі людини взаємодіяти в процесі спілкування та адекватно сприймати партнера
4	Емоційний	Емпатичні здібності, що виражаються в усвідомленні значущості іншої людини, в «активному співпереживанні» (уявленні та розумінні психологічного стану іншого, співпереживанні йому та готовності допомогти), наявність навички відчуження іншої людини	Рівень емпатичних здібностей. Цей показник дозволяє вивчити здатність молоді емпатувати як важливий елемент емоційних стосунків у шлюбі
5	Поведінковий	Особливості поведінки особи у конфліктних ситуаціях	Тактики поведінки у конфліктних ситуаціях. Прояв основної тактики поведінки у конфліктних ситуаціях

Першою значною складовою подружніх стосунків є взаємопізнання як рівня адекватності оцінки особистісних особливостей партнерів по взаємодії. Пізнання особистості партнера, пов'язане з пізнанням його: поглядів, потреб, звичок, особливостей характеру тощо, яке відбувається між партнерами ще до шлюбу. Але в сучасному суспільстві існує проблема, яка свідомо визначає заплутаності і складності взаємодії подружжя в майбутньому, – це проблема неузгодженості образу майбутнього подружжя і відданих особливостей партнера зі спілкування. Дослідження говорять про те, що майже у половини (45%) студентів та студенток виявлено практично повну розбіжність в образі друга (подруги) та майбутнього чоловіка (дружини) [20].

Наступний елемент подружніх стосунків – порозуміння – полягає у виразності спільних інтересів, умінні зрозуміти точку зору подружжя, узгодженні думок, почуттів та поведінки. Характер подружніх стосунків та взаєморозуміння найбільш показовий при розподілі сімейних ролей. Поведінка одного з подружжя в його сімейній ролі не повинна суперечити уявленням іншого, і навпаки. Розподіл ролей, вирішення конфліктів та інші акти взаємодії подружжя відбуваються більш благополучно, якщо подружжя здатне до самокорекції, саморефлексії, усвідомлень значущості вчинків іншого, що у свою чергу зумовлює наявність взаємовпливу, який утворює ще один аспект взаємодії подружжя. У зв'язку із цим уявлення про важливість вибору шлюбного партнера, про те, що обрана людина впливатиме на нас, а ми на неї, має формуватися в дошлюбний період [26]. У шлюбі ж подружжю необхідно «чути» одне одного, зважати на думку одне одного, бути готовим до усвідомлення та прийняття своїх помилок.

Для конструктивної взаємодії в сім'ї як малій соціальній групі також необхідна наявність у подружжя таких показників інтерактивної компетентності: соціальна адаптивність, соціальна автономність та соціальна інтегративність [35]. Під адаптацією розуміється цілісна система активних і спрямованих дій індивіда, сприяють як підтримці динамічного рівноваги у

конкретних соціальних умовах, а й забезпечують можливість еволюції за її зміні. Інтеграція в сім'ї передбачає створення внутрішньої єдності, згуртованості, що виявляється у прийнятті відповідальності за успіхи та невдачі у спільній діяльності. Автономія – «антирутинний механізм» відносин подружжя у ній. Соціалізована людина до певної межі автономна. Чим яскравіше член соціуму визнає себе як індивідуальність, тим актуальніші його потреби у відокремленні. У взаємодії подружжя кожен виступає щодо іншого, як певною мірою автономна особистість, і тільки дійсно особистісно близькі люди здатні при цьому осмислено заохочувати своєрідність одне одного.

Мотиваційний компонент. Говорити про психологічну готовність до подружніх стосунків можна лише за наявності підстави для одруження, тобто за сформованості мотивів утворення шлюбної спілки. Укладання шлюбу спонукається системою мотивів, що утворюють певну ієрархію, у рамках якої можна говорити про сенсоутворюючі мотиви і спонукальні мотиви. Мотиви відрізняються ступенем усвідомленості, варіюючись у широкому діапазоні від свідомих намірів до несвідомого спонукання. Нарешті, мотиви можуть реалізовувати спрямованість досягнення і спрямованість уникнення. Наприклад, мотивом укладання шлюбу може стати бажання завжди бути поруч із коханою людиною (мотив, спрямований на досягнення) і відповідно – уникнути самотності. Науковці виявили такі мотиви: втеча від батьків, повинність (одруження з почуття обов'язку), самотність, дотримання традицій (ініціативи батьків), любов, престиж, пошук матеріальних благ, помста. Більш ніж в одній десятій з усіх шлюбних спілок мотив любові та спільності поглядів характерний лише для жінок, чоловіки в цих випадках керуються почуттям співчуття, самотності, ймовірністю швидкого народження дитини. Цікаво, що у шлюбах із розрахунку чоловіки більше орієнтовані на житлоплощу майбутньої дружини, а жінки – на матеріальну забезпеченість майбутнього чоловіка [66].

Потапчук Є.М. та Карпова Д.Є. також зазначають, що може бути неадекватна мотивація одруження. Неадекватна мотивація одруження може

бути усвідомлюваною і неусвідомлюваною. В останньому випадку практично неминуче посилення розчарування в партнері і шлюбі, що рано чи пізно настає в будь-яких стосунках: 1) шлюб як можливість заповнити дефіцит; 2) шлюб як спосіб відокремитися від батьківської сім'ї; 3) шлюб як засіб подолати будь-яку кризу: створення сім'ї з помсти колишньому коханому, як спроба впоратися з утратою значущої людини, як спосіб пережити професійну неспроможність тощо; 4) укладання шлюбу з метою відповідати нормам соціального оточення, що стосуються віку шлюбу та інших аспектів шлюбної поведінки; 5) шлюб як компенсація почуття неповноцінності; 6) шлюб як досягнення; 7) вимушений шлюб [45].

Мотиви одруження істотно залежать від соціального становища суб'єкта, його статі, віку, існуючих цінностей життя та інших факторів. Мотивація укладання шлюбу є важливим компонентом і сформованість його складових багато в чому визначає рівень психологічної готовності до подружніх стосунків, оскільки чим повніше і точніше людина усвідомлює свої мотиви, тим сильніша його влада над власними вчинками.

Когнітивний компонент. Зміст когнітивного компонента складає система знань і уявлень про призначення подружніх стосунків, їх роль людському суспільству й у житті кожної окремої особистості, про особливості шлюбних і дошлюбних відносин, про систему обов'язків щодо майбутнього партнера і виконання сімейних функцій, про особливості власної особистості, про можливі стосунки з партнером. Показником когнітивного компонента є рольові очікування та прагнення у шлюбі. Розкриваються ціннісно-сміслові особливості особистості в уявленнях про розподіл функцій у сім'ї та узгодженість рольових очікувань та домагань у шлюбі [45]. У теперішній час багато дослідників (Семиченко В.А., Заслуженюк В.С., Столярчук О.А., Федоренко Р.П. та ін.) указують на низку особливостей, які характеризують настанови й очікування з приводу самого шлюбу та партнера. Так у віці 13–15 років відбувається прогресуючий поділ та протиставлення понять кохання і шлюбу [50; 57; 60]. Юнаки та дівчата можуть сприймати сім'ю як перешкоду

своїм почуттям і лише згодом, болісним шляхом спроб і помилок, прийти до досягнення морально-психологічної цінності подружніх стосунків.

Наступне, що характеризує подружні уявлення молоді, — це їхня явна споживча нереалістичність. Середній бажаний чоловік за своїми позитивними якостями перевершував «середнього» реального юнака з безпосереднього оточення дівчат-студенток, аналогічно юнакам-студентам ідеальна дружина представлялася у вигляді жінки, яка була не тільки кращою за реальних дівчат, але і перевершувала їх [63].

Також для молоді характерна розбіжність якостей бажаного супутника життя і передбачуваного партнера з повсякденного спілкування, з кола якого цей супутник загалом і має вибиратися. Якості особистості, які вважаються значущими для ідеального подружжя, у реальному спілкуванні юнаків і дівчат не мають вирішального значення. Аналіз передшлюбних уявлень дівчат-студенток показав більше, ніж у юнаків, неузгодженість між якостями партнера зі спілкування і характеристиками майбутнього (бажаного) чоловіка. Слід зазначити, що студенти (і студентки) сильно відрізняються за рівнем відповідності образів друга та чоловіка [64]. Існує усвідомлення якостей особистості, важливих для довготривалого спілкування, і саме на них дані респонденти орієнтуються у виборі друзів (за словами Шелест Н.А., на «значні загальнолюдські цінності»). Спостерігається також інша небезпечна тенденція – надмірність вимог до партнера: це стосується переважно дівчат. Частина студенток виявила практично повний перелік вимог до молодих людей з усіх теоретично можливих – він досягає 20 якостей. Тут виявляються розум, краса, чуйність, лідерські якості («сильніші за мене»), забезпеченість, допомога по дому, чесність, освіченість, комунікабельність, почуття гумору. Якщо при цьому вимоги будуть ригідними, можливість побудови успішних відносин знижується до мінімуму.

Буленко Т.В. відзначає також пігмаліонізм у міжособистісному сприйнятті юнаків і дівчат. Виявлено прямий зв'язок між характером самооцінки і рівнем оцінки бажаного чоловіка (дружини) за багатьма

якостями. Виявилося, що ті, хто високо оцінив рівень розвитку в себе таких якостей, як чесність, краса, життєрадісність тощо, хотів би бачити ці якості й у свого майбутнього чоловіка (дружини). Загалом у цих наборах найбільше цінуються сердечність, товариськість, відвертість та інтелігентність (дівчата ще цінують силу та цілеспрямованість, а юнаки – скромність своїх обраниць) [1]. Це підтверджує, що молоді люди, які починають спільне життя, погано знають характери одне одного – оцінки, які приписують супутнику життя, дуже суттєво розходилися з його самооцінкою. Одружені наділяли обранця якостями, подібними до їхніх власних, але з певним їх перебільшенням у бік мужності чи жіночності.

Філіпчева Г.О. та Бердо К. О. пишуть, що хибний вибір партнера часто пов'язаний з очікуваннями, що чоловік/дружина нагадуватимуть батька/мати [61]. У шлюбі за коханням і заради кохання іноді переважає не реальна оцінка емоційної складової, а перебільшені сексуальні фантазії. Останнім часом спостерігається і протилежна тенденція – деяке зростання значущості матеріального чинника під час одруження. Третина різних вікових категорій опитаних хотіла б мати можливість одружитися (вийти заміж) через багатство партнера.

Емоційний компонент. У гармонійних подружніх стосунках важлива емоційна складова. Створення сприятливого психологічного клімату впливає на стійкість подружніх стосунків і розвиток кожного члена сім'ї. Але це не є даністю, з його побудовою, розвитком має працювати вся сім'я, особливо подружжя. У сім'ї зі сприятливим психологічним кліматом кожен її член ставиться до інших з любов'ю, повагою і довірою, до батьків – ще й з шануванням, до слабшого – охоче допомогти будь-якої хвилини. Шелест Н. А. у своєму дослідженні зазначає, що здатність емпатії є одним із важливих елементів емоційних відносин у шлюбі. У даний компонент готовності до шлюбу вона включає емпатичні здібності, що виражаються в усвідомленні значущості іншої людини, в «активному співпереживанні» (уявленні та

розумінні психологічного стану іншого, співпереживанні йому та готовності допомогти), наявність навички відчування іншої людини [64].

К. Роджерс визначає емпатію так: «Бути в стані емпатії означає сприймати внутрішній світ іншого точно, зі збереженням емоційних і смислових відтінків. Начебто стаєш цим іншим, але без утрати відчуття «ніби». Так відчуваєш радість чи біль іншого, як він їх відчуває, і сприймаєш їх причини, як він їх сприймає» [70]. Саме взаємна емпатія дозволяє зберегти відносини та почуття.

Дослідники сучасного стану інституту сім'ї вказують, що дефіцит емпатії в подружжя, небажання відчувати партнера, щоб глибше зрозуміти його потреби, так само як невміння відрефлексувати власний стан, щоб зробити його більш усвідомленим, призводять до того, що в багатьох парах спостерігається феномен «самотності вдвох», що призводить до незадоволення подружжям шлюбом, конфліктності подружніх стосунків, зрад та, зрештою, до розлучень [21; 37; 53; 62].

Поведінковий компонент. Даний компонент включає особливості поведінки особистості в конфліктних ситуаціях. Сам собою конфлікт може розглядатися як одна з форм взаємодії між людьми. Він не завжди і не скрізь призводить до руйнування. Нерідко він може виступати як механізм розвитку та збереження цілого. Щасливі сім'ї відрізняються не відсутністю чи низькою частотою конфліктів, а іншою формою їх перебігу та іншими наслідками. Підсумок конфлікту залежить від тактики обраної поведінки в цій ситуації. Але, як відомо, зовсім невелика кількість людей здатна раціонально подивитися на конфліктну ситуацію і знайти більш адекватний спосіб її вирішення, часто люди спираються лише на свої емоції, що призводить до сварки між людьми та нерозуміння одне одного.

У своєму підході до вивчення конфліктних явищ К. Томас [71] наголошує на таких аспектах: дослідження форми поведінки в конфліктних ситуаціях, характерних для людей; які є більш продуктивними чи деструктивними; яким чином можна стимулювати продуктивну поведінку. Для опису типів

поведінки людей конфліктних ситуаціях автор застосовує двомірну модель регулювання конфліктів, основними вимірами у якій є кооперація, пов'язана з увагою людини до інтересів інших людей, залучених у конфлікт, і наполегливість, яка робить характерний акцент на захисті власних інтересів.

Відповідно до цих двох основних вимірів К. Томас виділяє такі способи регулювання конфліктів:

- 1) змагання (конкуренція) як прагнення домогтися задоволення своїх інтересів на шкоду іншому;
- 2) пристосування, що означає на противагу суперництву, принесення в жертву своїх інтересів заради іншого;
- 3) компроміс, як угода між учасниками конфлікту, досягнута шляхом взаємних поступок;
- 4) уникнення, якій характерні як відсутність прагнення кооперації, так і відсутність тенденції до досягнення своїх цілей;
- 5) співробітництво, коли учасники ситуації приходять до альтернативи, що повністю задовольняє інтереси обох сторін.

К. Томас вважає, що з уникненням від конфлікту жодна зі сторін не досягає успіху; при таких формах поведінки, як конкуренція, пристосування та компроміс, або один з учасників виявляється у виграші, а інший програє, або обидва програють, тому що йдуть на компромісні поступки. І лише в ситуації співпраці обидві сторони перебувають у виграші. Учасники подружніх конфліктів часто не є протиборчими сторонами, які адекватно усвідомили свої цілі, скоріше вони жертви власних неусвідомлюваних та неправильних особистісних особливостей, що не відповідає реальності бачення ситуації та самих себе. Для подружніх конфліктів характерні вкрай неоднозначні, тому неадекватні ситуації, пов'язані з особливостями поведінки людей у конфліктах. Демонстрована поведінка часто маскує справжні почуття і уявлення про конфліктну ситуацію та про іншого.

Подружній конфлікт – це психологічно напружена ситуація, яка складається між подружжям у зв'язку із зіткненням протилежних інтересів,

ціннісних орієнтацій. Незважаючи на те, що конфлікт є досить негативним процесом, він має і конструктивну складову: конфлікти необхідні для розвитку, удосконалення, зростання як окремої людини, так і взаємин між двома людьми. Отже, у принципі, конфлікт – це шанс зробити подружні стосунки більш насиченими, глибокими, цікавішими і приємнішими.

Готовність до подружніх стосунків можна оцінити шляхом вивчення подружньої ієрархії, ціннісних орієнтацій, подружньої мотивації, подружніх настанов і очікувань, які є заходами рівня психологічної готовності, пов'язаної зі шлюбними концепціями [35]:

- високий рівень характеризується високим і достатнім ступенем сформованості всіх компонентів;
- середній рівень характеризується достатнім і середнім ступенями сформованості одних компонентів над іншими;
- низький рівень характеризується середнім ступенем та низьким ступенем сформованості всіх компонентів.

Висновки до розділу 1

Результати констатуючої частини проведеного дослідження готовності сучасної молоді до подружніх стосунків свідчать про такі тенденції.

1. Пріоритет особистісних якостей, а не соціальних характеристик при виборі подружжя. З одного боку, це явище є позитивним, оскільки в основу покладено почуття кохання, глибокі душевні стосунки. З іншого боку, це може стати значним фактором нестабільності, оскільки, як свідчать дослідження, однією з умов благополучного шлюбу є соціальна гомогенність (однорідність) подружжя. Крім того, при орієнтації суто на кохання виникає небезпека побудувати шлюб на нереалістичних уявленнях про партнера (заснованих на сексуальних фантазіях, очікуванні «вічної романтики» тощо).

2. Нереалістично перебільшені вимоги до майбутнього подружжя при заниженні вимог до себе. Цей фактор теж може стати причиною нестабільності шлюбу, оскільки порушує гармонійність стосунків, веде до конфліктів і непорозуміння.

3. Зменшення впливу батьків на вибір подружжя. З одного боку, це є ознакою самостійності юнацтва, але з іншого боку дослідники спостерігають таку закономірність: думка батьків при виборі подружжя не враховується, але матеріальні запити до батьків із підтримки майбутньої сім'ї зберігаються (зокрема і запит на спільне з батьками проживання). Відповідно це, по-перше, є ознакою неповної самостійності сучасної молоді, по-друге, можливе в цій ситуації неприйняття батьками подружжя власної дитини може стати руйнівним фактором для молодого сім'ї.

4. Зниження віку початку сексуальної активності, лібералізація сексуальних норм. Наслідками цього процесу є: порушення нормативного розвитку підлітків, що негативно впливає на формування у них психологічної готовності до подружніх стосунків; проблеми у розумінні поняття «подружня вірність»; безвідповідальне ставлення до статевих стосунків.

5. Зростання числа молодих людей, які не бажають мати сім'ю.

6. Вільне ставлення до розлучень.

7. Зростання позитивного ставлення до незареєстрованих шлюбів.

8. Ані сім'я, ані школа не є якісними інформаторами з даної проблеми (підготовка до подружніх стосунків). Це зумовлює необхідність ведення цілеспрямованої роботи з підготовки до подружніх стосунків. Як хлопці, так і дівчата відчують необхідність бути проінформованими з проблеми підготовки до подружніх стосунків, відчувати яку вони починають вже у підлітковому віці. Найбільш мало відомим компонентом для молоді є репродуктивне здоров'я, сексуальна культура, гігієна.

Таким чином, під психологічною готовністю до подружніх стосунків ми розуміємо інтегральну характеристику, що поєднує психологічні мотиви,

знання, уміння, навички та якості особистості, які забезпечують побудову взаємин подружжя у шлюбі.

До структури психологічної готовності до подружніх стосунків входять такі компоненти:

- операційний компонент – здатність до взаємодії;
- мотиваційний компонент – мотив вибору шлюбного партнера;
- когнітивний компонент – уявлення про шлюбного партнера і про себе, рольові очікування та домагання у шлюбі;
- емоційний компонент – здатність до емпатії;
- поведінковий компонент – вибір тактики поведінки в конфліктній ситуації.

У зв'язку із цим постала необхідність розроблення психолого-педагогічної програми підготовки до подружніх стосунків. Через це наступним етапом вивчення проблеми готовності молоді до подружніх стосунків стало експериментальне дослідження.

РОЗДІЛ 2.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГОТОВНОСТІ МОЛОДІ ДО ПОДРУЖНІХ СТОСУНКІВ

2.1. Організація дослідження

Виходячи з актуальності дослідження готовності молоді до подружніх стосунків, нами було організовано та проведено емпіричне дослідження, спрямоване на визначення готовності молоді до подружніх стосунків.

У дослідженні взяли участь 50 молодих людей. Вибірка дослідження складалася з 25 чоловіків та 25 жінок віком 20–25 років. Середній вік чоловіків 22,4. Середній вік жінок 23,6.

Основні методики дослідження:

«Тест-карта оцінки готовності до подружніх стосунків». Методика дозволяє діагностувати готовність майбутнього подружжя виконувати сімейні функції: створення позитивного сімейного тла, підтримання поважних, доброзичливих стосунків із родичами, виховання дітей, інтимне життя подружжя, налагодження здорового сімейно-побутового режиму тощо. Крім цього, за допомогою цієї методики можна намітити перспективи благополуччя подружніх стосунків.

Змістом тесту є типові ситуації між подружжям, взаємодія у межах 10 функцій сім'ї. Для того щоб визначити готовність до подружніх стосунків, респонденту потрібно вибрати в кожній із десяти запропонованих ситуацій по одному з трьох варіантів відповіді (правильне, можливе, неправильне) та підрахувати результати в балах за шкалою оцінок для кожного із трьох варіантів поведінки (у всіх десяти ситуаціях).

Сума балів від 70 до 120 свідчить про достатню підготовленість до подружніх стосунків, 22-70 балів – про задовільний рівень, нижче 22 балів – про недостатню підготовленість. За допомогою тест-картки можна спробувати

оцінити перспективи благополуччя подружніх стосунків. Для цього знову звернемося до поданих у ній типових ситуацій поведінки. Результати в балах, підраховані нарізно (наречений і наречена, чоловік і дружина), складаються, відтак виводиться загальна сума балів, що відображає думку подружжя. Потім слід розділити отриману суму на два, тобто визначити середнє арифметичне для подружжя. Якщо шуканий показник виявиться в межах 80-120 балів, то прогноз щодо подружньої гармонії дуже сприятливий, від 30-80 – сприятливий, нижче 30 балів – малосприятливий.

Опитувальник «Рольові очікування та прагнення у подружніх стосунках». За допомогою даного опитувальника можна з'ясувати уявлення респондентів про значущість у подружніх стосунках сексуальних відносин, батьківських обов'язків, господарсько-побутового обслуговування, професійних інтересів кожного, моральної та емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнера. Ці показники, відбиваючи основну функцію сім'ї, становлять шкалу сімейних цінностей. Уточнення уявлень респондентів про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при реалізації сімейних функцій, об'єднаних шкалою рольових очікувань і прагнень. Отже, результати цієї методики дозволяють виявити ієрархії сімейних цінностей. Методика містить по 36 тверджень у кожному варіанті (чоловічому і жіночому) і складається з 7 шкал. Респондентам пропонується самостійно ознайомитися з набором тверджень, відповідних їхній статі, і висловити своє ставлення до кожного твердження, використовуючи такі варіанти відповідей, і оцінюються такими балами: «Повністю згоден» - 3, «Загалом, це правильно» - 2, «Це не зовсім так» - 1, «Це неправильно» - 0.

Оброблення даних проводиться таким чином: текст методики ділиться на 7 шкал сімейних цінностей, бали за кожною шкалою підсумовуються окремо, підсумкові бали обчислюються як напівсума балів за підшкалами «очікування» та «прагнення»:

1. Інтимно-сексуальна.
2. Особистісна ідентифікація з обранцем.

3. Господарсько-побутова: (очікування, претензія).
4. Батьківсько-виховна: (очікування, домагання).
5. Соціальна активність: (очікування, домагання).
6. Емоційно-психотерапевтична: (очікування, домагання).
7. Зовнішня привабливість: (очікування, домагання).

Рольові очікування – це встановлення активне виконання партнером сімейних обов’язків. Рольові прагнення – особиста готовність кожного із партнерів виконувати сімейні ролі.

Опитувальник «Вимірювання настанов у подружніх стосунках». Методика призначена вивчення настанов подружжя за найбільш значущими у сімейній взаємодії сферами людського життя, визначення ступеня соціально-психологічної сумісності партнерів у шлюбі. Під час створення опитувальника ми керувалися уявленнями про те, які атитюди людини можуть справляти найбільший вплив на її подружні стосунки. Методика складається із 40 суджень, що виражають ту чи іншу позицію по десяти різних, значимих для людей, сферах:

- 1) ставлення до людей;
- 2) альтернатива між почуттям обов’язку і задоволенням;
- 3) ставлення до дітей;
- 4) ставлення до автономності чи залежності подружжя;
- 5) ставлення до розлучення;
- 6) ставлення до кохання романтичного типу;
- 7) оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті;
- 8) ставлення до «забороненості сексу»;
- 9) ставлення до патріархального чи егалітарного устрою сім’ї;
- 10) ставлення до грошей.

Респонденти повинні оцінити ступінь своєї згоди з кожним із тверджень. Для досягнення мети дослідження та підтвердження гіпотези, вибірка була поділена на 2 групи (по 25 осіб) за ознакою статі.

Нами також було проведено математичне оброблення даних за результатами обраних нами методик за допомогою U-критерію Манна-Вітні [41] для того, щоб довести гіпотезу, що психологічна готовність до подружніх стосунків має статеву специфіку, зокрема жінки характеризуються більшою готовністю до шлюбу, ніж чоловіки.

2.2. Інтерпретація результатів дослідження

Звернімося до даних, що відображають різні аспекти готовності молодих людей до подружніх стосунків, отриманих на основі використання методики «Тест-карта оцінки готовності до подружніх стосунків».

Виходячи з порівняльного аналізу показників юнаків і дівчат (табл. 2.1, рис. 2.1) можна зауважити, що з 10 ситуацій готовності значущі відмінності виявлені в усіх випадках, про це свідчить показник U-критерію Манна-Вітні, який був використаний нами для того, щоб установити значимість відмінностей двох вибірок.

При аналізі результатів стає зрозуміло, що дівчата мають вищий рівень готовності до подружніх стосунків. Це може бути зумовлено кількома чинниками.

По-перше, жінки в силу своєї природи мають вищу емоційну чуйність і занурені в подружні стосунки з більшою глибиною. Вони часто демонструють велику турботу, увагу та терпіння до партнера та потенційних дітей.

По-друге, дівчата, як правило, більш усвідомлено та відповідально ставляться до вибору партнера. Вони прагнуть довгострокових і стабільних стосунків, заснованих на взаємній повазі, підтримці та довірі. Це дозволяє їм глибше розуміти та брати участь, яку вони готові взяти на себе в рамках сімейного життя.

По-третє, дівчата зазвичай виявляють більшу готовність до прийняття відповідальності за виховання та розвиток дітей. Вони більш схильні до

виховання дітей у дусі кохання, турботи й уваги, що сприяє гармонійному розвитку маленьких особистостей.

Таблиця 2.1. Оцінка психологічної готовності молоді до подружніх стосунків

Ситуації	Чоловіки		Жінки		Критерій Манна-Вітні ($p \leq 0,01$)
	Середнє значення	Ступінь відхилення	Середнє значення	Ступінь відхилення	
Неприємності на роботі	3,28	2,59	10	5,61	118
Зустріч гостей	3,64	2,69	10,64	5,48	114
Спільні покупки, заготівля продуктів	3,16	2,37	10,56	5,47	87
«Мені ніколи, я працюю»	3,2	2,68	10,12	5,39	105
Турбота про затишок	3	2,65	10,68	5,48	83,5
Сексуальні взаємини	3	2,39	10,72	5,55	76
Турбота про виховання дітей	3,08	2,84	10,76	5,58	96
Самовдосконалення в рамках сім'ї	2,84	2,58	10,4	5,45	85
Вибір і розвиток комунікабельності	3,12	2,52	10,68	5,71	91,5

З аналізу узагальнених даних, поданих у табл. 2.1, можна зробити висновок, що чоловіки загалом менш готові до подружніх стосунків ніж жінки.

Порівнюючи середні показники оцінки готовності молоді до подружніх стосунків, зображені рис. 2.1, можна встановити, що в жінок середнє значення показників вище, ніж у чоловіків, що вказує на їхню вищу готовність до подружніх стосунків. Виховання дівчат відрізняється від виховання хлопців із раннього дитинства, що сприяє розвитку в них навичок та якостей, необхідних для успішного сімейного життя. Батьки привчають дівчат до прибирання та приготування, звертаючись до них за допомогою в побутових справах, і наполягають на відповідальному ставленні до навчання та інших занять. Вони також накладають обмеження на свободу дівчат, забороняючи провокаційне вбрання, грубі слова або пізні прогулянки. Водночас хлопцям надається більше свободи та вибору, оскільки на них не накладаються такі суворі вимоги. Така ситуація може бути пояснена соціальними й економічними змінами з погляду психології. Завдяки фемінізму та боротьбі за рівність статей, жінки отримують більше можливостей для освіти, кар'єрного

зростання та фінансової незалежності. Це часто призводить їх до відстрочення шлюбних намірів та фокусування на особистих цілях та кар'єрі. Зміна цінностей у суспільстві також відіграє важливу роль. Молоде покоління дедалі більше прагне самореалізації, подорожей та незалежності, перш ніж займатися сімейним життям та вихованням дітей. Це відрізняється від попередніх поколінь, які часто укладали шлюб у молодому віці і приділяли величезне значення сім'ї та дітям. Проте слід зазначити, що мотиви та рішення щодо подружніх стосунків різняться у кожної особи і можуть бути індивідуальними. Психологічне пояснення служить лише загальною тенденцією, що не відображає кожну конкретну ситуацію. Таким чином, гіпотеза про те, що психологічна готовність до подружніх стосунків має статеву специфіку, підтверджується.

Звернемося до даних опитувальника «Рольові очікування та прагнення у подружніх стосунках». У ході нашого дослідження ми виділили кілька типів цінностей у подружніх стосунках.

Рис. 2.1.

Отримані дані представлені у табл. 2.2 та рис. 2.2.

Шкали	Чоловіки		Ранг	Жінки		Ранг	Критерій Манна-Вітні ($p \leq 0,01$)
	Середнє значення	Ступінь відхилення		Середнє значення	Ступінь відхилення		
Інтимно-сексуальна	1,88	1,58	1	7,12	3,21	1	80
Особистісна ідентифікація з партнером	0,83	1,63	5	6,56	3,79	2	90
Господарсько-побутова	0,94	0,79	3	3,56	1,60	4	80
Батьківсько-виховна	0,41	0,81	6,5	3,28	1,89	6,5	90
Соціальна активність	0,94	0,79	3	3,56	1,60	4	80
Емоційно-психотерапевтична	0,41	0,81	6,5	3,28	1,89	6,5	90
Зовнішня привабливість	0,94	0,79	3	3,56	1,60	4	80

Таблиця 2.2. Показники цінностей у подружніх стосунках

Для дослідження психологічної готовності до подружніх стосунків було проведено математичне оброблення даних із використанням U-критерію Манна-Вітні. Результати цього аналізу підтверджують, що жінки мають більшу готовність до подружніх стосунків, ніж чоловіки.

Ранжування результатів дає розуміння того, що в представників різних статей відрізняються цінності в сімейному житті. Це, у свою чергу, відображає їхні різні уявлення про пріоритети та цілі у сфері подружніх стосунків. Кожна стаття має свої погляди та пріоритети, які визначають їхні прагнення й особливості у подружніх стосунках. У чоловіків у сімейному житті цінності, як правило, пов'язані із забезпеченням, підтримкою та захистом своєї сім'ї. Їхнє прагнення полягає в ролі годувальника та у створенні комфортного життя для своїх близьких. Часто вони виявляють відповідальність, лідерство та прагнення до досягнення успіху. Для чоловіків особливо важливо почуватися сильними та успішними, такі уявлення визначають їхні цілі у сімейному житті.

У жінок у сімейному житті цінності, як правило, пов'язані з почуттям близькості, турботи та гармонійних відносин. Вони прагнуть створити теплу й затишну атмосферу в будинку, де кожен член сім'ї відчувається цінним та

коханим. Жінки активно виявляють емоційну турботу, забезпечують взаєморозуміння та підтримку своїх близьких. Для них особливо важливо почуватися улюбленими та значущими, і ці уявлення формують їхні цілі у сімейному житті.

Відмінності у ступені виразності цих цінностей свідчать, що чоловікам і жінкам важливі різні аспекти сімейного благополуччя. Така різноманітність дозволяє сім'ї забезпечити баланс між захистом і емоційною підтримкою, фінансовим благополуччям та сімейною гармонією. Взаємна повага та розуміння цих відмінностей допомагають створити збалансоване та щасливе сімейне життя, де кожен член сім'ї може реалізувати свої потреби та цілі.

Рис. 2.2.

Шкала інтимно-сексуальних стосунків відображає значення сексуальних стосунків у шлюбній парі для чоловіків і жінок. Аналізуючи дані в табл. 2.2, можна зробити висновок, що в жінок цей показник вищий, ніж у чоловіків. Це дозволяє зробити висновок, що для жінок сексуальна гармонія має важливе значення для побудови щасливих стосунків. Така відмінність може бути пояснена відмінностями в біології та емоційній складовій у чоловіків та жінок. Жінки, як правило, пов'язують сексуальність з емоційною близькістю та

задоволенням своїх емоційних потреб. Для них сексуальні стосунки стають невід'ємною частиною інтимності та способом вираження любові та прихильності до партнера. З іншого боку, у чоловіків сексуальність може мати більш фізичну природу та вимагати більшої візуальної та фізичної стимуляції. Вони часто більше фокусуються на сексуальному задоволенні та відчують велику потребу в ньому. Проте це не означає, що для чоловіків емоційний зв'язок менш важливий. Вони можуть усвідомлювати різницю між сексуальністю та емоційною інтимністю. Важливо, що кожна людина унікальна, і вони можуть мати свої переваги і потреби у сексуальних відносинах. Необхідно поважати та розуміти ці відмінності, прагнути комунікації та взаємної згоди у сексуальній сфері для створення задовільного сексуального життя в парі. Особистісна ідентифікація відносин є невід'ємною частиною розуміння глибини взаємодії з іншою людиною.

Вивчаючи дані у таблиці 2.2, розуміємо, що в жінок цей показник вищий, ніж у чоловіків. Це свідчить про те, що жінки більш вимогливі у виборі партнера та його інтереси охоплюють як зовнішні чинники, а й внутрішні якості людини. Вони прагнуть знайти партнера зі спільними інтересами, схожими потребами та цінностями. Такий підхід дозволяє їм знаходити гармонію та взаєморозуміння у відносинах, будуючи міцніший зв'язок на емоційному та інтелектуальному рівнях.

Чоловіки, у свою чергу, можуть бути менш схильні до такого вираженого підходу у виборі партнера. Їх фокус може бути скоріше на зовнішності, фізичній привабливості та інших поверхневих якостях. Проте це не означає, що вони повністю ігнорують внутрішні якості партнера, просто для них ці аспекти можуть мати меншу значущість. При створенні відносин та розумінні одне одного необхідно враховувати відмінності у підході до вибору партнера. Важливо пам'ятати, що кожна людина унікальна і має свої переваги та вимоги до партнера. Як чоловіки, так і жінки мають право на свободу вибору та пошуку щасливих стосунків.

Господарсько-побутова шкала відносин є індикатором готовності жінок і чоловіків самотійно брати участь у господарюванні і показує, наскільки вони очікують на активну участь свого партнера в цих питаннях.

Аналіз табл. 2.2 дозволяє зробити висновок, що в жінок цей показник вищий, ніж у чоловіків. На перший погляд, у суспільстві, як і раніше, зберігається необхідність у таких сімейних цінностях, як батьківство та подружжя, що забезпечує стабільність суспільства, а, з іншого боку, зміни в нашому суспільстві призводять до зростання ваги позасімейних цінностей (зміцнення майнового та соціального статусу, професійне зростання). Сім'ї, де подружжя надає взаємне сприяння реалізації своїх життєвих цінностей, вважаються успішними, в інших сім'ях, де аналогічна мотивація відсутня, неуспішними [64]. Вступаючи в шлюб, молоді люди сьогодні не готові виконати подружні та батьківські обов'язки, що підтверджується зростанням розірвання шлюбів, сімейних конфліктів при розподілі обов'язків у сім'ї, нездатності до господарювання, ухилення від дотримання батьківських функцій, прояви батьківської агресії.

У молодому віці відбувається активне становлення ціннісно-світоглядних позицій людини, включаючи встановлення на порядну сім'ю, відповідальну батьківську поведінку, інші цінності стабільного благополучного життя в сім'ї. Тому вкрай важливо вчасно повідомляти молодих людей про соціальні функції подружжя, формувати позитивні уявлення про сімейно значущі цінності.

Батьківсько-виховна шкала відносин показує готовність жінок і чоловіків самотійно брати участь у вихованні дітей та відображає їхнє ставлення до батьківських обов'язків. З аналізу табл. 2.2 можна дійти висновку, що в жінок цей показник також вище, ніж у чоловіків. Однак сучасна ситуація змінюється, і дедалі більше чоловіків виявляють інтерес і бажання брати активну участь у вихованні своїх дітей. Чоловіки розуміють, що активну участь у вихованні допомагає зміцнити зв'язок у сім'ї та розвинути у дитини самотійність та відповідальність. Однак існують певні перешкоди, які можуть ускладнювати

активну участь чоловіків у вихованні дітей, такі як стереотипи про роль чоловіка та невпевненість у своїх здібностях.

Оцінка соціальної активності у відносинах дозволяє визначити, наскільки важливим чинником є зовнішня соціальна діяльність задля стійкості подружніх стосунків. Цей показник також відображає ступінь очікувань партнера в активній участі в суспільно-професійних питаннях. З табл. 2.2 можна побачити, що в жінок зазначений показник вище, ніж у чоловіків. Причина цього полягає в тому, що жінки частіше приділяють час та увагу стабільності подружніх стосунків. Вони прагнуть надавати своєму подружньому життю різноманітність, використовуючи різні методи, включаючи подорожі та інші цікаві заходи. Жінки розуміють, що активна участь у громадській та професійній сферах сприяє зміцненню та розвитку відносин із партнером. Вони прагнуть знайти баланс між своїм особистим і сімейним життям, запроваджуючи в неї нові ідеї та емоційні переживання. Чоловіки, навпаки, можуть схильні фокусуватися на роботі та індивідуальних досягненнях. Проте це не означає, що вони не цінують зовнішню соціальну активність у відносинах. Просто вони можуть мати інший підхід до її здійснення.

Емоційно-психотерапевтична шкала відносин відображає значущість емоційно-психотерапевтичної функції у шлюбі. Показник також свідчить про рівень очікування активної участі партнера у цьому питанні. Переглянувши табл. 2.2, можна зробити висновок, що в жінок цей показник вище, ніж у чоловіків. Це пояснюється тим, що вони частіше займаються створенням психологічного клімату. Вони прагнуть надавати своїм партнерам моральну та емоційну підтримку, створюючи специфічну «психотерапевтичну атмосферу». Жінки мають більшу емоційну чуйність і вміння розуміти емоційні потреби своїх близьких. Це робить їх більш готовими брати активну участь у вирішенні проблем та конфліктів у стосунках. Однак це не означає, що чоловіки не можуть і не повинні відігравати важливу роль в емоційній підтримці та терапії у сім'ї. Для досягнення гармонії та збалансованості в парі

важливо, щоб обидва партнери виявляли взаємоповагу та розуміння, а також були готові співпрацювати у створенні сприятливої емоційної обстановки.

Шкала зовнішньої привабливості відображає власну привабливість і прагнення піклуватися про себе у стосунках. Вона також відображає важливість для партнера мати візуально привабливого обранця чи обраницю. З аналізу табл. 2.2 можна дійти висновку, що в жінок цей параметр вище, ніж у чоловіків. Це пояснюється тим, що з кожним роком дівчата дедалі більше часу приділяють своїй зовнішності, стежать за модними тенденціями та користуються послугами стилістів, косметологів, майстрів манікюру та інших фахівців. Сучасні стандарти краси ідеалізують жіночу зовнішність, надаючи їй великого значення в суспільстві. Жінки часто зазнають тиску для підтримки бездоганного зовнішнього вигляду, щоб відповідати суспільним нормам. З іншого боку, чоловіки іноді відчувають менш сильну потребу бути візуально привабливими. Це може бути пов'язано з тим, що на них чиниться менший суспільний тиск щодо їхньої зовнішності. Проте дедалі більше чоловіків починають звертати увагу на свій зовнішній вигляд та прагнуть виглядати привабливо. Цікаво відзначити, що ці зрушення в сприйнятті зовнішньої привабливості можуть бути пов'язані з прогресом та змінами в суспільстві. Сьогодні чоловіки та жінки стають дедалі більш усвідомленими щодо своєї зовнішності та приділяють більше уваги своєму образу.

У результаті дослідження ми дійшли висновку, що жінки висувають до себе більше вимог щодо всіх параметрів. Це пов'язано з тим, що жінки прагнуть бути самостійними та незалежними, воліючи робити все самостійно, а не покладатися на партнера. У чоловіків, навпаки, існує більше очікувань, ніж вимог щодо цих семи параметрів. Це пов'язано з тим, що чоловіки звикли бути захисниками, забезпечувати матеріальну підтримку сім'ї та приймати рішення щодо важливих питань. Вони звикли до того, що у звичайному сімейному житті питаннями побуту, дітей та інших справ повинні займатися жінки.

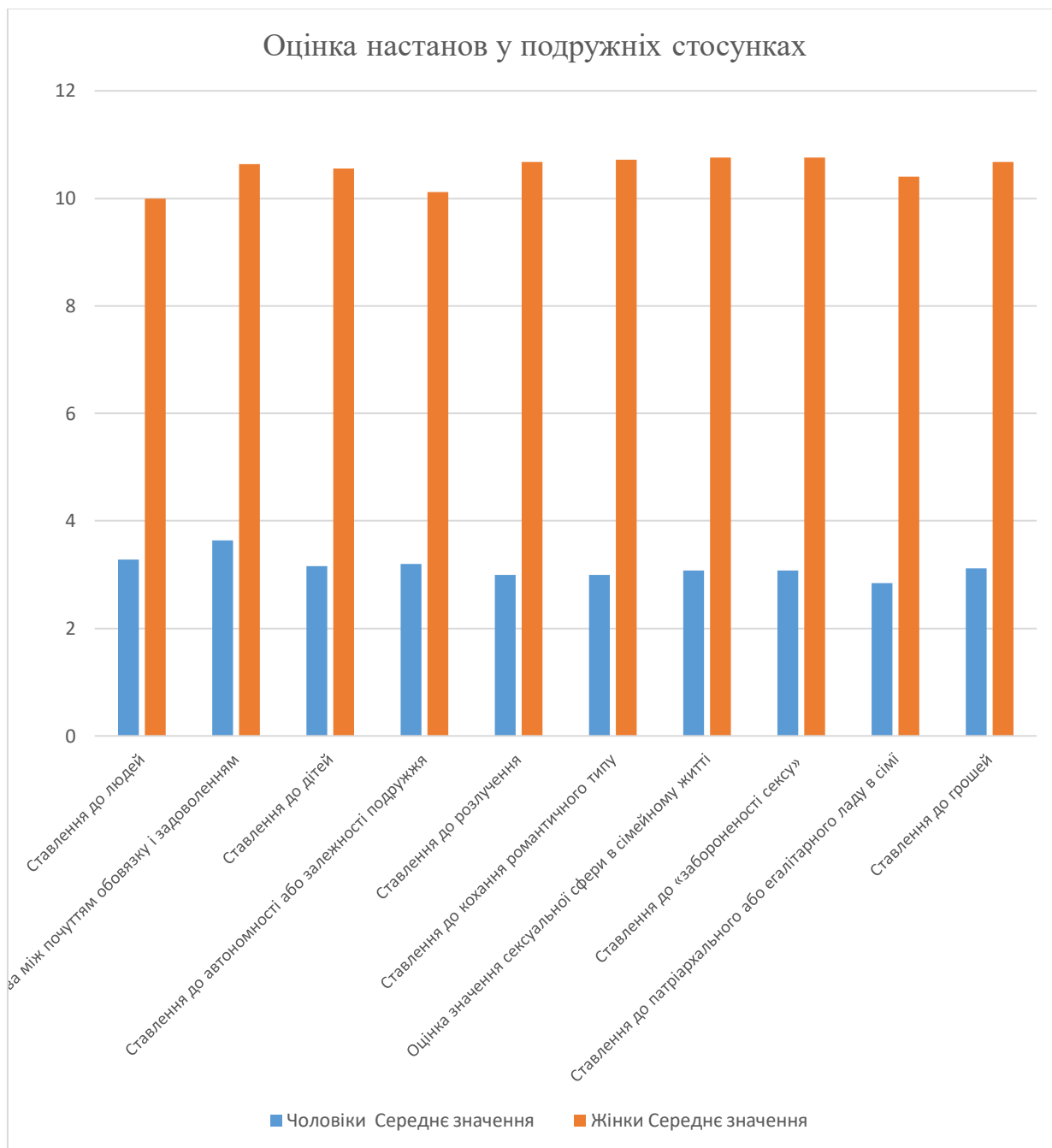
Звернемося до даних, що відображають різні аспекти настанов у сімейній парі, отриманих на основі використання опитувальника «Вимірювання настанов у подружніх стосунках». Виходячи з порівняльного аналізу показників юнаків і дівчат (табл. 2.3, рис. 2.3) можна помітити, що з 10 настанов у сімейній парі значущі відмінності виявлені в усіх випадках, про це свідчить показник U-критерію Манна-Вітні, який був використаний нами для того, щоб встановити значимість. Сімейне життя має статеву специфіку, зокрема жінки характеризуються більшою готовністю до шлюбу, ніж чоловіки.

Таблиця 2.3. Оцінка настанов у подружніх стосунках

Ситуації	Чоловіки		Жінки		Критерій Манна-Вітні ($p \leq 0,01$)
	Середнє значення	Ступінь відхилення	Середнє значення	Ступінь відхилення	
Ставлення до людей	3,28	2,59	10	5,61	118
Альтернатива між почуттям обов'язку і задоволенням	3,64	2,69	10,64	5,48	114
Ставлення до дітей	3,16	2,37	10,56	5,47	87
Ставлення до автономності або залежності подружжя	3,2	2,68	10,12	5,39	105
Ставлення до розлучення	3	2,65	10,68	5,48	83,5
Ставлення до кохання романтичного типу	3	2,39	10,72	5,55	76
Оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті	3,08	2,84	10,76	5,58	96
Ставлення до «забороненості сексу»	3,08	2,84	10,76	5,58	96
Ставлення до патріархального або егалітарного ладу в сім'ї	2,84	2,58	10,4	5,45	85
Ставлення до грошей	3,12	2,52	10,68	5,71	91,5

З аналізу узагальнених даних (табл. 2.3) випливає, що жінки мають вищу схильність до настанов у подружніх стосунках порівняно із чоловіками.

Рис. 2.3.

Це підтверджується середніми показниками результатів оцінки настанов у подружніх стосунках, як видно на рис. 2.3.

Жінки мають вище середнє значення показників, що вказує на їхню більшу психологічну готовність до подружніх стосунків. Ця тенденція може бути зумовлена відмінностями в сприйнятті участі в подружніх стосунках. Жінки зазвичай виявляють велику емоційну підтримку та готовність

підкуватися про домашній добробут. Вони усвідомлюють важливість сімейних цінностей та присвячують себе турботі про своїх близьких. Можливо, це пов'язано з їхньою природною схильністю до емпатії та підкування про інших. Вони також відрізняються кращою комунікаційною здатністю, що допомагає вирішувати конфлікти і знаходити компроміси.

Більш організовані та відповідальні жінки ефективно управляють побутовими справами і створюють комфортну обстановку в сім'ї. Вони готові пожертвувати своїми інтересами заради щастя та благополуччя сім'ї. Однак це не означає, що чоловіки не мають подібних якостей. Багато з них також можуть бути емоційно чуйними, комунікабельними та відповідальними. Однак часто чоловіки не надають значущості таким якостям, що може бути пов'язане з їхньою орієнтацією на професійні цілі та досягнення поза сім'єю. Їхня мотивація може бути переважно пов'язана з кар'єрним зростанням та фінансовою незалежністю, що позначається на їхніх пріоритетах та підході до сімейного життя. Відмінності в ролях та очікуваннях у сімейних відносинах формуються суспільством, культурою та нормами. Історично склалися стереотипи про те, як чоловіки і жінки повинні поводитися в сім'ї, але з розвитком суспільства та рівноправності статей ці стереотипи починають згладжуватися. Сімейні ролі стають гнучкішими і залежить від індивідуальних переваг і можливостей кожного члена сім'ї. Важливо розуміти, що для щасливих та тривалих подружніх стосунків обидва партнери повинні працювати над своїми стосунками та розвивати необхідні навички. В іншому випадку відносини можуть зіткнутися з труднощами та проблемами, що може призвести до розриву.

Психологічна готовність до подружніх стосунків має статеву специфіку, і жінки мають більшу готовність до шлюбу, ніж чоловіки.

2.3. Психолого-педагогічні аспекти розвитку та формування психологічної готовності молоді до подружніх стосунків у ЗВО

У контексті проведеного дослідження постає питання про роль закладу вищої освіти (далі – ЗВО) у формуванні психологічної готовності студентської молоді до подружніх стосунків. Очевидно, що освітній простір ЗВО має свою специфіку, що забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями. Проте студентоцентризований підхід потребує розглядати здобувача освіти як суб'єкта з власними унікальними інтересами, потребами і досвідом, спроможного бути самостійним і відповідальним учасником освітнього процесу.

Тому виникає потреба враховувати інтереси та потреби студентської молоді у знаннях, які є важливими не тільки для успішної професійної діяльності за певною спеціальністю (професійні компетентності), а й для самореалізації в подружніх стосунках. У цьому контексті доречно використовувати таке поняття, як «сімейні компетентності», що відображає динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, морально-психологічних та інтелектуально-світоглядних якостей, що визначає здатність людини гармонійно організовувати свої подружні стосунки. Слід зауважити, що йдеться не просто про отримання якомога більшого обсягу знань, але й про здатність їх застосовувати. Саме компетентнісний підхід покликаний змінювати традиційну модель поведінки здобувача вищої освіти від пасивного засвоєння знань до активної, самостійної, дослідницько-творчої діяльності. Отже, процес навчання студентської молоді має набувати розвивального характеру і спонукати до розвитку здатності практично діяти, а також творчо застосовувати набуті знання та отриманий досвід у різних видах та формах майбутньої життєдіяльності.

Саме компетентнісний та студентоцентризований підходи прямо чи опосередковано спонукають багатьох дослідників вивчати систему підготовки молоді не тільки до професійної діяльності, а й до подружніх стосунків.

Наприклад, А. Карасевич досліджувала формування готовності студентської молоді до створення сім'ї. Розроблена й апробована нею структурно-функціональна модель формування готовності студентської молоді до створення сім'ї заслуговує на увагу. Дослідниця дійшла висновку, що така робота буде ефективною за таких умов:

- «забезпечення усвідомлення сімейно-ціннісних орієнтацій, життєвого самовизначення, соціально-психологічної мотивації студентської молоді до сімейного життя;

- врахування у виховній роботі рівнів готовності студентської молоді до створення сім'ї;

- науково-методичне забезпечення засвоєння студентами ЗВО навчально-виховної програми «Формування готовності студентів до створення сім'ї» та виховної роботи кураторів академічних груп зі студентами;

- дотримання у взаєминах між викладачем і студентом особистісноорієнтованого підходу» [18].

Розвиток психологічної готовності студентської молоді до подружніх стосунків був предметом дослідження Т. Левицької [30], яка розробила чотирьохетапну програму підготовки студентської молоді до створення сім'ї (етап вивчення студентської молоді та підготовка її до роботи; етап презентації та реалізації знань про сім'ю; етап психологічної допомоги; етап фіксації). Авторська програма передбачає:

- «виховання у молодих людей почуття відповідальності за виконання шлюбно-сімейних і батьківських обов'язків, підвищення престижу сім'ї як соціального інституту;

- сприяння розв'язанню психологічних проблем студентських сімей, зокрема сімейних конфліктів;

- інформаційно-просвітницьке забезпечення роботи зі студентською молоддю;
- залучення громадських організацій до проведення заходів щодо підготовки молоді до сімейного життя;
- сприяння створенню зі студентів груп «підготовки до створення сім'ї» [30].

Запропоновано проводити зі студентами факультативні заняття з психології подружніх стосунків. У першій лекції «Особливості створення сім'ї» акцентується увага на складній проблемі розподілу сімейних ролей та сфер відповідальності (засвоїти подружні обов'язки, з'ясувати сфери відповідальності та розподілити обов'язки та ін.). Проте у змісті авторських занять відсутній перелік основних сімейних ролей, які потрібно засвоїти шлюбним партнерам. Очевидно, що це не сприятиме розумінню студентами моделей поведінки подружжя при розподілі сфер відповідальності.

Ураховуючи результати дослідження Т. Левицької, можна дійти висновку, що формування в студентської молоді психологічної готовності до подружніх стосунків буде ефективним за таких умов:

- проведення занять з психології подружніх стосунків;
- організація роботи інформаційно-консультативних служб з питань подружніх стосунків;
- проведення круглих столів та зустрічей зі спеціалістами, які займаються проблемами подружніх стосунків;
- створення та функціонування студентських гуртків;
- поширення інформаційних матеріалів та буклетів з питань подружніх стосунків;
- організація заходів, присвячених святкуванню Міжнародного дня сім'ї, Дня матері, Дня батька та інших свят.

Водночас слід зауважити, що ефективність засвоєння студентами знань про подружні стосунки зокрема залежить від спроможності ЗВО зробити ці

знання доступними до слухачів і рівня підготовленості викладачів, які будуть проводити ці заняття та керувати студентськими гуртками.

Заслужують на увагу результати дослідження формування ціннісного ставлення до подружніх стосунків у студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності, яке проводила Н. Шелест [64]. Дослідниця дійшла висновку, що сформованість ціннісного ставлення до створення сім'ї у студентів є результатом цілісного організованого впливу освітнього середовища закладу освіти на особистість здобувача освіти та характеризується усвідомленими мотивами до подружніх стосунків; глибокими знаннями щодо функцій сім'ї у суспільстві; набутими навичками вдосконалення себе як майбутнього сім'янина; спрямованістю на збереження сімейних традицій українського народу; готовністю до відповідального материнства та батьківства. Для кураторів студентських груп нею пропонується певна тематика занять «години наставника»:

«Законодавство України про сім'ю та подружні стосунки» (для 1-го курсу). Мета – актуалізувати знання студентів щодо своїх прав і обов'язків як членів сім'ї;

«Сучасна сім'я: форми, типи, функції» (для 2-го курсу). Мета – поглиблення знання студентів про типи і функції сім'ї; формування ціннісного ставлення слухачів до створення сім'ї;

«Проблема вибору шлюбного партнера» (для 2-го курсу). Мета – обговорення мотивів вступу молоді до шлюбу; розкриття наукової теорії вибору шлюбного партнера; розгляд наявних міфів про вибір шлюбного партнера; аналіз уявлень студентів про ідеального партнера;

«Моя майбутня сім'я» (для 2-го курсу). Мета – моделювання слухачами образу майбутньої сім'ї;

«Сімейні цінності» (для 2-го курсу). Мета – актуалізація уяви студентів про майбутню сім'ю та поглиблення розуміння поняття «сімейні цінності»;

«Перші кроки молодої сім'ї» (для 2-го курсу). Мета – формування готовності до переживання сімейних труднощів;

«Подружні конфлікти: причини виникнення та шляхи подолання» (для 2-го курсу). Мета – активізація засвоєння понять «конфлікт», «взаємні претензії»; визначення типів подружніх конфліктів, причин їх виникнення та шляхів подолання;

«Збереження та зміцнення репродуктивного здоров'я молоді» (для 3-го курсу). Мета – формування відповідального ставлення до репродуктивного здоров'я;

«Відповідальне материнство» (для 3-го курсу). Мета – сприяти усвідомленню материнства як життєвого завдання жінки та розкрити значущість відповідального вибору у питаннях сексуальних взаємин.

Отже, Н. Шелест пропонує змістовну й цікаву тематику занять для здобувачів освіти. Водночас жодна тема не розкриває типологію подружніх стосунків. Хоча при розкритті змісту теми «Сучасна сім'я: форми, типи, функції» акцентується увага на типах сімей та функціях сучасної сім'ї.

На нашу думку, при аналізі та ранжуванні функцій сім'ї було б доцільним визначати перелік важливих сімейних ролей за кожною з функцій. Далі варто було конкретизувати інформацію про сімейні ролі як моделі поведінки шлюбних партнерів при розгляді теми «Перші кроки молодої сім'ї», в якій автор звертає увагу на те, що молодій парі необхідно прийняти багато рішень з різних питань, серед яких – узгодити ролі в подружніх стосунках. Крім того, було б логічним розглянути деструктивні моделі поведінки в подружніх стосунках, що породжують сімейні конфлікти та можуть справляти психотравмуючий вплив на психічне здоров'я членів сім'ї при розкритті теми «Подружні конфлікти: причини виникнення та шляхи подолання». Ця б тема могла сприяти усвідомленню суті сут патологізуючих сімейних ролей, що здатні викликати дисгармонію подружніх стосунків, наприклад, алкоголіка, грубіяна, егоїста, ігромана, ледаря, наркомана, прокрастинатора, ревнивця, садиста тощо. Слід зауважити, що дослідницею обґрунтовано та здійснено перевірку таких умов формування психологічної готовності до подружніх стосунків у студентів [30]:

- розроблення та впровадження у позааудиторну діяльність авторської програми «Моя поведінка в майбутніх подружніх стосунках»;
- використання педагогічного потенціалу традицій українського народу щодо формування ціннісного ставлення студентів до подружніх стосунків;
- методична підготовка наставників студентських груп до формування психологічної готовності до подружніх стосунків.

Отже, Н. Шелест справедливо акцентує увагу на важливій ролі кураторів навчальних груп у формуванні ціннісного ставлення студентів до створення сім'ї. Цілком логічно, що цю думку доречно використовувати при формуванні психологічної готовності до подружніх стосунків уявлень.

Узагальнення результатів теоретичного вивчення предмета нашого дослідження дозволило розробити психологічний інструментарій формування у студентської молоді психологічної готовності до подружніх стосунків. Логіка розгортання теоретизації предмета дослідження потребує в змісті психологічного інструментарію відобразити сукупність інформації про план дій, методики та практики формування у студентської молоді психологічної готовності до подружніх стосунків. При цьому його метою є поглиблення знань студентської молоді про можливі моделі поведінки в подружніх стосунках, що здатні впливати на їх гармонію. Розроблення та застосування психологічного інструментарію дозволить виконувати низку важливих завдань, зокрема:

- надати викладачам (кураторам) стислу упорядковану інформацію про сутність і типологію подружніх стосунків та алгоритм дій щодо формування у студентської молоді психологічної готовності до подружніх стосунків уявлень;
- сприяти розумінню студентською молоддю важливих функцій сім'ї та подружніх стосунків;
- мотивувати студентську молодь до засвоєння знань про сімейні ролі як моделі поведінки в подружніх стосунках;

- виховати в молоді почуття відповідальності за виконання шлюбно-сімейних і батьківських обов'язків, розуміння важливої ролі сім'ї як соціального інституту;

- посилити інформаційно-просвітницьке забезпечення роботи зі студентською молоддю з питань психології подружніх стосунків;

- визначати проблемні сфери розподілу сімейних ролей за інтелектуально-світоглядним, морально-психологічним, інтимно-сексуальним, матеріально-фінансовим та господарським чинником;

- формувати психологію майбутнього сім'янина та підвищувати психологічну готовність до подружніх стосунків.

Крім того студенти, які перебувають у шлюбі мають можливість:

- усвідомити моделі своєї поведінки в подружніх стосунках;

- з'ясувати відповідність психологічної готовності до подружніх стосунків взаємним очікуванням.

Зважаючи на потенціал закладу вищої освіти, головними суб'єктами формування в студентській молоді психологічної готовності до подружніх стосунків мають бути викладачі (куратори навчальних груп). Цю роботу вони можуть проводити як керівники студентських наукових гуртків або ж організатори факультативних курсів для поглибленого вивчення навчальних дисциплін «Сімейне право», «Психологія сім'ї», «Психологічна служба», «Запобігання сімейному насильству» тощо. Застосування авторської розробки надає можливість здобувачам вищої освіти будь-якої спеціальності розширити свої уявлення про подружні стосунки як моделі поведінки шлюбних партнерів та формувати свою психологічну готовність до майбутніх подружніх стосунків.

Висновки до розділу 2

Аналіз результатів проведеного експерименту дав підстави для таких висновків.

Дівчата мають вищий рівень готовності до подружніх стосунків, що може бути зумовлено кількома чинниками: у силу своєї природи мають вищу емоційну чуйність і занурені в подружні стосунки з більшою глибиною; більш усвідомлено й відповідально ставляться до вибору партнера; зазвичай виявляють більшу готовність до прийняття відповідальності за виховання та розвиток дітей.

У представників різних статей відрізняються цінності в подружніх стосунках. Кожна стать має свої погляди та пріоритети, які визначають їхні прагнення й особливості у подружніх стосунках: у чоловіків цінності, як правило, пов'язані із забезпеченням, підтримкою та захистом своєї сім'ї; у жінок цінності, як правило, пов'язані з почуттям близькості, турботи та гармонійних стосунків. Відмінності у ступені виразності цих цінностей свідчать, що чоловікам і жінкам важливі різні аспекти подружніх стосунків. Взаємна повага та розуміння цих відмінностей допомагають створити збалансовані та щасливі подружні стосунки, де кожен член сім'ї може реалізувати свої потреби та цілі.

Дівчата мають вище середнє значення показників, що вказує на їхню більшу готовність до подружніх стосунків. Ця тенденція може бути зумовлена відмінностями в сприйнятті участі в подружніх стосунках. Жінки зазвичай виявляють велику емоційну підтримку та готовність піклуватися про домашній добробут. Вони усвідомлюють важливість сімейних цінностей та присвячують себе турботі про своїх близьких. Можливо, це пов'язано з їхньою природною схильністю до емпатії та піклування про інших. Вони також відрізняються кращою комунікаційною здатністю, що допомагає вирішувати конфлікти і знаходити компроміси.

Мотивація юнаків пов'язана з їхньою орієнтацією на професійні цілі, кар'єрне зростання та фінансову незалежність, що позначається на їхніх пріоритетах та підході до подружніх стосунків.

Відмінності в ролях та очікуваннях у подружніх стосунках формуються суспільством, культурою та нормами. Історично склалися стереотипи про те, як чоловіки і жінки повинні поводитися в сім'ї, але з розвитком суспільства та рівноправності статей ці стереотипи починають згладжуватися.

Психологічна готовність до сімейного життя має статеву специфіку, і жінки мають більшу готовність до шлюбу, ніж чоловіки.

Для щасливих та тривалих подружніх стосунків обидва партнери повинні розвивати необхідні навички, зокрема під час навчання в закладі вищої освіти.

ВИСНОВКИ

Психологічна готовність до подружніх стосунків визначається як система соціально-психологічних настанов особистості, яка визначає емоційно-позитивне ставлення до сімейного способу життя, цінностей подружнього життя. Це сукупність психологічних характеристик, які визначають імовірність успішних подружніх стосунків у довгостроковому періоді і є результатом складного соціально-психологічного процесу, зміст якого полягає в моральній та духовній зрілості особистості, у виборі партнера не тільки для інтимної, а й душевної та психологічної близькості.

Дослідниками відзначаються деякі несприятливі явища, що відбуваються в подружніх стосунках у теперішній час, такі факти, як зниження рівня народжуваності, збільшення кількості розлучень та неповних сімей, руйнування сімейних цінностей, ослаблення мотивів створення сім'ї, відкладання шлюбів, поширення асоціальних стосунків у сім'ях.

Пріоритет матеріальних інтересів над духовно-моральними цінностями, руйнування культу сім'ї, втрата нею важливих виховних функцій призводить до вступу в самостійне доросле життя морально і духовно невідготовлених молодих людей. З метою усунення цих негативних явищ необхідний пошук шляхів зміцнення інституту сім'ї та формування у молодого покоління психологічної готовності до подружніх стосунків.

За результатами констатуючої частини дослідження можна зробити такі висновки.

Аналізуючи проблему психологічної готовності молоді до подружніх стосунків було приділено увагу тим уявленням щодо шлюбу і сім'ї, які властиві сучасній молоді. Проведене дослідження уявлень серед сучасної молоді свідчать про такі тенденції:

- пріоритет особистісних якостей, а не соціальних характеристик при виборі подружжя;

- нереалістично перебільшені вимоги до майбутнього подружжя при заниженні вимог до себе;
- зменшення впливу батьків на вибір подружжя;
- зниження віку початку сексуальної активності, лібералізація сексуальних норм;
- зростання числа молодих людей, які не бажають мати подружні стосунки;
- вільне ставлення до розлучень;
- зростання позитивного ставлення до незареєстрованих шлюбів;

Ані сім'я, ані школа не є якісними інформаторами з даної проблеми (підготовка до подружніх стосунків). Це зумовлює необхідність ведення цілеспрямованої роботи з підготовки до подружніх стосунків. Як хлопці, так і дівчата відчують необхідність бути проінформованими з проблеми підготовки до подружніх стосунків, відчувати яку вони починають вже у підлітковому віці. Найбільш мало відомим компонентом для молоді є репродуктивне здоров'я, сексуальна культура, гігієна.

До структури психологічної готовності молоді до подружніх стосунків входять такі компоненти: операційний, мотиваційний компонент, когнітивний, емоційний, поведінковий.

Готовність до подружніх стосунків можна оцінити шляхом вивчення подружньої ієрархії, ціннісних орієнтацій, подружньої мотивації, подружніх настанов і очікувань, які є заходами рівня психологічної готовності, пов'язаної зі шлюбними концепціями:

- високий рівень характеризується високим і достатнім ступенем сформованості всіх компонентів;
- середній рівень характеризується середнім і низьким ступенями сформованості одних компонентів над іншими;
- низький рівень характеризується середнім ступенем та низьким ступенем сформованості всіх компонентів.

Психологічна готовність до подружніх стосунків включає низку чинників, що взаємодіють між собою, зокрема: сформованість ідеалу сучасної сім'ї, наявність чіткого уявлення про те чого чекають від сім'ї, які родинні стосунки хочуть побудувати, які обов'язки на них накладає шлюб, батьківство.

Аналіз результатів проведеного експерименту дав підстави для таких висновків.

Дівчата мають вищий рівень готовності до подружніх стосунків, що бути зумовлено кількома чинниками: у силу своєї природи мають вищу емоційну чуйність і занурені в сімейні взаємини з більшою глибиною; більш усвідомлено та відповідально ставляться до вибору партнера; зазвичай виявляють більшу готовність до прийняття відповідальності за виховання та розвиток дітей.

У представників різних статей відрізняються цінності в подружніх стосунках. Кожна стаття має свої погляди та пріоритети, які визначають їхні прагнення й особливості у подружніх стосунках: у чоловіків цінності, як правило, пов'язані із забезпеченням, підтримкою та захистом своєї сім'ї; у жінок цінності, як правило, пов'язані з почуттям близькості, турботи та гармонійних відносин. Відмінності у ступені виразності цих цінностей свідчать, що чоловікам і жінкам важливі різні аспекти подружніх стосунків. Взаємна повага та розуміння цих відмінностей допомагають створити збалансовані та щасливі подружні стосунки, де кожен член сім'ї може реалізувати свої потреби та цілі.

Дівчата мають вище середнє значення показників, що вказує на їхню більшу готовність до подружніх стосунків. Ця тенденція може бути зумовлена відмінностями в сприйнятті участі в подружніх стосунках. Жінки зазвичай виявляють велику емоційну підтримку та готовність піклуватися про домашній добробут. Вони усвідомлюють важливість сімейних цінностей та присвячують себе турботі про своїх близьких. Можливо, це пов'язано з їхньою природною схильністю до емпатії та піклування про інших. Вони також

відрізняються кращою комунікаційною здатністю, що допомагає вирішувати конфлікти і знаходити компроміси.

Мотивація юнаків пов'язана з їхньою орієнтацією на професійні цілі, кар'єрне зростання та фінансову незалежність, що позначається на їхніх пріоритетах та підході до подружніх стосунків.

Відмінності в ролях та очікуваннях у подружніх стосунків формуються суспільством, культурою та нормами. Історично склалися стереотипи про те, як чоловіки і жінки повинні поводитися в сім'ї, але з розвитком суспільства та рівноправності статей ці стереотипи починають згладжуватися.

Психологічна готовність до сімейного життя має статеву специфіку, і дівчата мають більшу готовність до шлюбу, ніж юнаки.

Для щасливих та тривалих подружніх стосунків обидва партнери повинні розвивати необхідні навички, зокрема в закладі вищої освіти під час навчання.

Розроблено психологічний інструментарій формування у студентської молоді психологічної готовності до подружніх стосунків.

Зважаючи на потенціал закладу вищої освіти, головними суб'єктами формування у студентської молоді психологічної готовності до подружніх стосунків мають бути викладачі (куратори навчальних груп). Цю роботу вони можуть проводити як керівники студентських наукових гуртків або ж організатори факультативних курсів для поглибленого вивчення навчальних дисциплін «Сімейне право», «Психологія сім'ї», «Психологічна служба», «Запобігання сімейному насильству» тощо.

Застосування психологічного інструментарію надасть можливість здобувачам вищої освіти будь-якої спеціальності розширити свої уявлення про подружні стосунки як моделі поведінки шлюбних партнерів та формувати свою психологічну готовність до майбутніх подружніх стосунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буленко Т.В. Особливості формування психологічної готовності до сімейного життя студентської молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. К., 1995. 24 с.
2. Венгер Г.С. Психологічні особливості рольових стосунків у дистантних сім'ях. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць Кам'янець-Подільськ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільськ. : Аксіома, 2015. Вип. 27. С. 103–116.
3. Виговська С., Кружаліна Ю. Готовність студентської молоді до сімейного життя у контексті сучасного інформаційного простору. *Вісник Книжкової палати*. 2010. № 1. С. 46–50.
4. Войтко В. Психологічний словник. К.: Вища школа, 1982. 215 с.
5. Глазунов С.В. Сучасні чинники вибору шлюбної пари і деякі питання стабілізації подружніх стосунків. *Вісник Дніпропетровського державного університету*. Серія «Соціологія. Філософія. Політологія». 1999. Випуск 5. С. 123–128.
6. Гусак Н.І. Підготовка юнаків-старшокласників до виконання соціальних ролей чоловіка та батька : дис. ... канд. пед. наук. Луганськ, 2005. 222 с.
7. Даник А.А. Формування у юнаків і дівчат готовності до сімейно-побутової праці у процесі родинного виховання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Черкаси, 1998. 208 с.
8. Дементьєва І.Ф. Негативні фактори виховання дітей у неповній сім'ї. *Соціологічні дослідження*. 2001. № 11. С. 102–112.
9. Денисенко А.О. Психологічна готовність старших підлітків та юнацтва до подружніх взаємовідносин : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Одеса, 2003. 17 с.
10. Долинська Л.В., Демидова Т. А. Підготовка молоді до сімейного життя. (Соціально-психологічний тренінг) : навч.-метод. посіб. К., 2002. 74 с.
11. Дьоміна Г.А. Вікова та педагогічна психологія: Методичні рекомендації для практичних занять, самостійної роботи та модульного контролю знань студентів. 2-е вид., випр. і доп. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. 56 с.
12. Дьоміна Г.А. Професійно-особистісне зростання як складова продуктивної життєдіяльності особистості. *Modern methods, innovations and operational experience in the field of psychology and pedagogics: International research and practice conference proceedings*, October 20-21, 2017. Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2017. S.182–185.
13. Дьоміна Г.А. Психологічні особливості самостійності юнаків в структурі особистісної зрілості щодо подружнього життя. *Вісник Інституту розвитку дитини*. 2012. Вип.25. С. 138–144.

- 14.Дьоміна Г.А. Психолого-педагогічний розвиток особистості майбутнього сім'янина: Методичні рекомендації для роботи практичних психологів. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. 70 с.
- 15.Дьоміна Г.А. Становлення особистісної зрілості молоді до подружнього життя як психологічна проблема у вітчизняній і зарубіжній психології. *Innovative processes in education : Collective monograph*. Lodz, Poland, 2017. Р. 40–48.
- 16.Захарченко В.Г. Готовність молоді до сімейного життя (соціально-психологічний аспект). *Психологія*. 2004. Вип. 24. С. 41–48.
- 17.Іванова І. Ф. Гендерні стереотипи розподілу сімейних ролей в українській родині. *Наукові праці. Серія: Соціологія : наук.-метод. журнал. / Ін-т соціології НАН України*. 2017. Вип. 246. Т. 258. С. 169–174.
- 18.Карасевич А.П. Формування готовності студентської молоді до створення сім'ї : дис. ... канд. пед. наук. К. : Ін-т проблем виховання Академії пед. наук України, 2009. 234 с.
- 19.Карпова Д.Є. Психологічний зміст та функції уявлень студентської молоді про сімейні ролі шлюбних партнерів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Психологічні науки»*. Херсон : Гельветика, 2017. Вип. 2. Т. 2. С. 8–14.
- 20.Карпова Д.Є. Психологічні умови формування уявлень про сімейні ролі у студентської молоді. дис. ... д-ра філософії. 053 Психологія. Хмельницьк. нац. університет, Хмельницький, 2021.
- 21.Карпова Д.Є. Усвідомлення молоддю соціальних ролей шлюбних партнерів як психологічна проблема. *Актуальні наукові психологічні та педагогічні дослідження сучасності : тези та статті допов. VI Всеукр. наук. Інтернет-конф. (м. Умань, 26-27 жовт. 2017 р.)*. К. : НУБіП, 2017. С. 51–53.
- 22.Кізь О. Б. Формування психологічної готовності вихованців інтернатних закладів до створення сім'ї : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2003. 225 с.
- 23.Кляпець О.Я. Психологічні чинники вибору молодою людиною цивільного шлюбу : дис. ... канд. психол. наук. К., 2004. 178 с.
- 24.Коренєва Ю.П., Мухіна Л.М., Маркіна М.С. Особливості психологічної готовності молодої особи вступати у шлюб. *Габітус*. 2024. Вип. 59. С. 151–155.
- 25.Корольчук М.С. Психологія сімейних взаємин. К. : Ніка-центр, 2011. 296 с.
- 26.Кравець В.П. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді. Київ : Київська правда, 2000. 687 с.
- 27.Кравченко К. В. Про вплив особистісної зрілості подружжя на ставлення до дитини. *Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільськ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Кам'янець-Подільськ. : Аксіома, 2015. Вип. 30. С. 309–318.*

- 28.Кремень В. Г. Енциклопедія освіти. К.: Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
- 29.Кузьмук О.М. Кризова сім'я як приклад соціально вразливої категорії населення: соціологічний аналіз феномену. *Нова парадигма*. 2015. № 126. С. 104–111;
- 30.Левицька Т.Л. Розвиток психологічної готовності студентської молоді до створення сім'ї : дис. ... канд. психол. наук. Хмельницьк. : Вид-во НАДПСУ, 2009. 186 с.
- 31.Левицька Т.Л. Фактори, що впливають на розвиток психологічної готовності студентів до створення сім'ї. *Збірник наукових праць НАДПСУ*. 2007. №40. Ч. II. С. 231–234.
- 32.Лисенко Л.М., Глущенко Н. В. Психологічні особливості готовності до шлюбу та сімейного життя в юнацькому віці. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Психологія. 2012. № 42(2). С. 62–72.
- 33.Логвінова Д.В. Гендерні стереотипи старшокласників про соціальні ролі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Психологія». 2005. №702. С. 100–104.
- 34.Максимова Н. Критерії нормального функціонування сім'ї. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія «Психологія». 2015. Вип. 1 (8). С. 41–45.
- 35.Мартинюк О. Соціально-психологічні концепції сім'ї як теоретична основа її емпіричного вивчення. *Психологія і суспільство : український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис*. 2008. №4. С. 104–115.
- 36.Михайлова Л. М. Основні напрямки соціально-педагогічної роботи зі студентськими сім'ями. *Соціальна педагогіка: теорія і практика*. 2012. № 3. С. 74–79.
- 37.Мушкевич М. І. Психологічні особливості факторів особистісного та міжособистісного функціонування членів сім'ї з проблемними дітьми на основі сімейного статусу. *Психологічні перспективи : зб. наук. праць Східноєвроп. нац. ун. ім. Лесі Українки*. Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2019. Вип. 34. С. 137–154.
- 38.Новий тлумачний словник української мови : в 3-х т. Т. 3. / укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2003. 862 с.
- 39.Новий тлумачний словник української мови : у чотирьох томах. Київ : Аконіт, 2001. Том 2. 911 с.
- 40.Орбан-Лембрик Л.Е., Лембрик С.П. Шлюбно-сімейні взаємини і стабільність родинного життя. *Зб. наук. праць: філософія, соціологія, психологія*. Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2006. Вип. 11. Ч.1. С. 120–136.
- 41.Орищин-Буждиган Л. С. Математичні методи у психології: практичний посібник. Львів: Львівськ. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 180 с.
- 42.Павлюк Н.В. Вплив ЗМІ на формування уявлень про сім'ю у старшокласників. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. №13 (272). С. 91–95.

- 43.Пілецький В. Соціально-психологічне розуміння суб'єктивного благополуччя особистості в шлюбі. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*. 2016. №21. С. 112–117.
- 44.Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н. І. Психологія сім'ї навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.]. К. : НАУ, 2011. 272 с.
- 45.Потапчук Є. М., Карпова Д. Є. Моделі поведінки подружжя при реалізації основних сімейних функцій. *Габітус : науковий журнал з соціології та психології*. 2021. Вип. №21. С. 268–274.
- 46.Психологічний словник / авт.-уклад. В. Синявський, О. Сергєєнкова; за ред. Н.А. Побірченко. К.: Наук. світ, 2007. 274 с.
- 47.Руденок А.І. Формування у майбутніх психологів готовності до запобігання та подолання сімейних конфліктів : дис. ... канд. психол. наук. Хмельницький, 2014. 306 с.
- 48.Самойленко О., Лисак П. Психологічна готовність особистості як предмет наукового дослідження. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія : Психологічні науки. 2019. № 2. С. 232–241.
- 49.Сєдих К. В. Уявлення про сім'ю у сучасній молоді (транскультуральне дослідження). *Вісник Харківського національного педагогічного університету*. Серія «Психологія». 2008. Вип. 25. С. 159–165.
- 50.Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. Психологія та педагогіка сімейного спілкування : навч. посіб. для студентів вищ. навч. закладів. К. : Веселка, 1998. 214 с.
- 51.Сидоренко А.В. Чинники, що обумовлюють готовність студентської молоді до сімейного життя. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. № 3(32). С. 244–250.
- 52.Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2002. № 21-22. ст.135.
- 53.Склярчук А.В. Проблемна сім'я як середовище соціалізації дитини : монографія. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2018. 272 с.
- 54.Склярчук А.В. Сімейні та дітородні орієнтири сучасної молоді. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2014. № 3. С. 287–296.
- 55.Скормна О.П. Студентська сім'я як об'єкт соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2013. №3. С. 32–38.
- 56.Сосніхіна С.Є. Психологічний аналіз сучасних шлюбно-сімейних стосунків студентської сім'ї. *Вісник Харківського Національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. 2016. Вип. 52. С. 134–142.
- 57.Столярчук О.А. Психологія сучасної сім'ї : навч. посіб. Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
- 58.Строкач Л. М., Захарчук Т. П. Вплив батьківської сім'ї на формування статево-рольових установок і уявлень старшокласників про майбутнє сімейне життя. *Психологічний часопис*. 2015. №1 (1). С. 92–97.

- 59.Фаринич О.Ю., Щербан Т.Д. Психологічні особливості студентських сімей. Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2013. С. 713-724.
- 60.Федоренко Р.П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.
- 61.Філіпчева Г.О., Бердо К.О. Вплив батьківських уявлень на формування образу сім'ї у студенток-психологів. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія Психологія. 2010. №9/1. Вип. 16. С. 103–112.
- 62.Чанцева-Коваленко О.М. Проблема формування готовності до сімейного життя та відповідального батьківства у молоді. *Психологічний часопис*. 2015. № 1. С. 98–101.
- 63.Чанцева-Коваленко О.М. Психологічні особливості формування позитивної моделі сімейного життя у студентів вищих навчальних закладів. *Освіта, наука та виробництво: матеріали І наук.-метод. конф.* (Шостка, 28 квіт. 2015 р.). Суми : Сумський держ. ун-т, 2015. С. 194– 96.
- 64.Шелест Н. А. Формування ціннісного ставлення до створення сім'ї у студентів аграрних коледжів у позааудиторній діяльності : дис. ... канд. пед. наук.: Уманськ. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини, 2019. 177 с.
- 65.Шинкарук В.Д., Пеша І.В., Сопівник І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Моніторинг і оцінка у соціальній роботі: навч. посіб. К.: Компрінт, 2022. 360 с.
- 66.Яценко Л. В. Готовність старшокласників до виконання сімейних ролей чоловіка і дружини. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2014. Вип. 48. С. 169–174.
- 67.Bernard I. Murstein. Stimulus. Value. Role: A Theory of Marital Choice. *Journal of Marriage and Family*. 1970. Vol. 32. № 3 (Aug.), pp. 465-481.
- 68.Centers R. Sexual Attraction and Love: Instrumental Theory. Springfield, Ill: Thomas, 1975. 326 p.
- 69.Letters From Jenny (Edited and interpreted by Gordon W. Allport). Harcourt, Brace and Company, 1965. 223 p.
- 70.Rogers C. R. Empathic: An unappreciated way of being. *The counseling psychologist*. 1975. Vol. 5. № 2. P. 2-10.
- 71.Thomas K.W. Conflict and Conflict Management: Reflections and Update. *Journal of Organizational Behavior*. 1992. Vol. 13. P.265-274.
- 72.Uznadze D. N. The Psychology of Set. By Translated by Basil Haigh. New York: Plenum Publishing Corporation. 1966. Pp. 251.
- 73.Winch R. F. The theory of complementary needs in mate selection. *American Sociological Review*. 1955. Vol. 20.